

***Ku(n)* arkikeskustelussa**

Ville Väisänen

Pro gradu -tutkielma

Kielen oppimisen ja opettamisen tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Kielenoppimisen ja -opettamisen tutkinto-ohjelma

Ville Väisänen

Ku(n) arkikeskustelussa

Sivumäärät: 47 s. + 2 s.

Ku(n) on laajasti tutkittu suomen kielen konjunktio ja lausumapartikkeli, mutta sitä ei ole tutkittu kovin laajasti vuorovaikutuslingvistisen keskustelunanalyysin teoriataustaa vasten. Aiemmassa tutkimuksessa on kuvattu *ku(n)*-partikkelin käyttöä kirjoitetussa kielessä, sen käyttöä relatiivipronominina arkikeskustelussa ja osana partikkeleita, kuten *niinku* ja *eiku*. Oma tutkielmani keskittyy *ku(n)*-lausumapartikkelin käyttöön arkikeskustelussa ja siihen liittyviin multimodaalisiin aspekteihin.

Tutkielmani tavoitteena on tutkimuskysymyksiin vastaamalla kuvata *ku(n)*-partikkelin käyttöä arkikeskustelussa. Tutkimuskysymykseni ovat, millaisissa ympäristöissä *ku(n)* esiintyy arkikeskustelussa, millaista toimintaa partikkelilla tehdään arkikeskustelussa ja millaista kehollista toimintaa *ku(n)*-partikkelin sisältävien vuorojen yhteydessä esiintyy.

Vastaan tutkimuskysymyksiini analysoimalla aineistoa, joka koostuu osista kolmea videoitua arkikeskustelua, jotka olen saanut käyttööni Arkisyn-tietokannan kautta. Aineistoni tarkastelun apuna käytän keskustelunanalyysin vakiintuneiden konventioiden mukaisia litteraatteja analyysin edellyttämässä tarkkuudessa. Tarkastelen aineistoa empiirisesti ja pyrin tekemään sen pohjalta havaintoja, joita sitten analysoin.

Arkikeskustelussa *ku(n)* edeltää usein perusteluja ja toiminnan syitä. Sen avulla keskustelijat voivat myös tuoda ilmi vuoronsa kuvaamien tapahtumien aikaa ja paikkaa. Lisäksi sillä voi yhdistää vuoron osia toisiinsa erityisesti vakiintuneissa ilmauksissa *aattele ku(n)* ja *kato ku(n)*. *Ku(n)*-partikkelin jälkeen tulevat lausumat sisälsivät usein topiikin kannalta keskeistä tietoa.

Multimodaalinen toiminta vahvistaa aineistoni perustella *ku(n)*-lausumien tuottamaa toimintaa. Lisäksi *ku(n)*-lausuma voi sisältää puhujan eleiden ymmärtämisen kannalta oleellista taustatietoa. *Kato ku(n)* - ilmaisujen tapauksessa keskustelija voi vahvistaa sanomansa painoarvoa kehollisella toiminnalla, kuten nyökkäämällä. Lisäksi *ku(n)* voi olla osana direktiiviä, joka edellyttää vastaanottajalta jonkin asian tekemistä.

Avainsanat: keskustelunanalyysi, multimodaalisuus, partikkelit, konjunktiot

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Vuorovaikutus ja kielioppi	6
1.2	Aiempi tutkimus	7
1.3	Tavoitteet ja tutkimuskysymykset	8
1.4	Työn rakenne	9
2	Keskusteluanalyysi ja multimodaalisuus	10
2.1	Keskusteluanalyysin käsitteitä	10
2.1.1	Vuoro ja sen rakenne	10
2.1.2	Sekventiaalisuus ja projektio	12
2.2	Multimodaalisuus	13
3	Vuorovaikutuslingvistiikka ja funktionaalinen kielioppi	16
3.1	Vuorovaikutuslingvistiikka ja sen kielikäsitys	16
3.2	Vuorovaikutuslingvistiikan käsitteitä	17
4	Aineisto ja tutkimusetiikka	19
5	<i>Ku(n)</i> arkikeskustelussa	22
5.1	<i>Ku(n)</i> vuoron rakenneyksiköiden rajalla	22
5.1.1	<i>Ku(n)</i> perustelevassa lausumassa	22
5.1.2	Aikaan ja paikkaan viittaava <i>kun</i>	29
5.2	Vakiintuneita tai vakiintuvia ilmaisuja	36
5.2.1	<i>Kiva ku(n)</i>	36
5.2.2	<i>Ku(n)</i> partikkelisoituneen verbin jäljessä	39
6	Lopuksi	43
	Lähteet	46
	Liitteet	51
	KUVA 1: K1	30
	KUVA 2: K1	31
	KUVA 3: K2	32
	KUVA 4: K3	32

KUVA 5: K1

35

KUVA 6: K6

35

1 Johdanto

Ku(n) lienee eräs kieleemme käytetyimpiä sanoja ja tavallisimpia konjunktioita (*Suomen kielen Parole-korpus*, 1998). Ehkä tämän takia sen merkityksestä ja käytöstä on kirjoitettu jo melko paljon. Laajimman kuvauksen konjunktin käytöstä on laatinut Ilona Herlin, jonka työn pohjalle tämä tutkielma pitkälti rakentuu (ks. Herlin, 1998). Tässä tutkielmassa tarkastelen *ku(n)*-sanaa tarkemmin arkikeskusteluaineistojen kannalta.

Kirjoitetun kielen kannalta *ku(n)* on adverbiaalikonjunktio (VISK, § 818; Jääskeläinen & Koivisto, 2012, s. 591). Adverbiaalikonjunktioit aloittavat toiseen lauseeseen nähden alisteisia lauseita kirjoitetussa kielessä (VISK, § 818). Puheessa tilanne ei ole näin selvä, vaan *ku(n)* voi liittää yhteen myös muita kielen palasia kuin lauseita, esimerkiksi vapaita NP:itä (Helasvuo & Laury, 2018). Tämän takia monia konjunktioita on nimitetty kirjallisuudessa myös lausuma- ja diskurssipartikkeleiksi, konnektiiveiksi ja sekventiaalisiksi konjunktioiksi (Jääskeläinen & Koivisto, 2012, s. 591).

Puhutun kielen ja sen kieliopin suhde ihmisten keholliseen toimintaan eli katseisiin, eleisiin ja liikkeisiin on eräs tämän hetken kielentutkimuksen kiinnostuksen kohteista (Keevallik, 2018). Eräs tapa lähestyä aihetta on tarkastella erilaisten puheenvuorojen suhdetta puhujien keholliseen toimintaan. Yhdistämällä keskusteluanalyttisestä tutkimusperinteestä kumpuava tarkka kielen analyysi funktionaalisen kieliopin teoriaan voidaan analysoida kielen ilmiöitä monipuolisesti sellaisissa tilanteissa, joissa ne todellisuudessa esiintyvät (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 3). Vuorovaikutuslingvistiikka, toisin kuin keskusteluanalyysi, on teoria kielestä ja mahdollistaa kieliopin ilmiöiden tutkimisen ja tulosten yleistämisen koskemaan kieltä järjestelmänä (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 4).

Eräs lähestymistapa kieliopin ja kehollisen vuorovaikutuksen suhteeseen on tarkastella konjunktin sisältäviä vuoroja ja keskustelijoiden niiden yhteydessä tuottamaa kehollista toimintaa. Tutkielmassani keskityn tarkastelemaan *ku(n)*-konjunktin käyttöä arkikeskustelussa videoaineistojen pohjalta. *Ku(n)*-konjunktioita on tutkittu jo aiemmin varsin laajasti: Ilona Herlinin jo aiemmin mainittu väitöskirja Suomen *kun* perustuu kirjallisiin aineistoihin, ja Marja-Liisa Helasvuo ja Ritva Laury ovat tutkineet *ku(n)*-konjunktin relatiivista käyttöä (Helasvuo & Laury, 2018; Herlin, 1998).

Seuraavissa alaluvuissa esittelen lyhyesti vuorovaikutusta ja kielioppia tutkimukseni keskeisenä teoreettisena taustana (1.1). Tästä siirryn aiemman *ku(n)*-konjunktioita käsittelevän

tutkimuksen (1.2) ja tutkimuskysymysten (1.3) esittelemiseen. Viimeisessä alaluvussa esittelen työni rakenteen (1.4)

1.1 Vuorovaikutus ja kielioppi

Kehollisen vuorovaikutuksen tutkiminen ja ymmärtäminen pakottanut käsityksen kieliopista paradigmanvaihdokseen. Aiemman formaalisen kielentutkimuksen määritelmä kieliopista välineenä järjestää lauseita siten, että ne ilmaisevat asioita koherentisti, on monesti irrallinen todellisesta, arkisesta kielenkäytöstä (Keevallik, 2018, s. 1). Formaalinen kieliopin tavoitteena on ollut luoda sellainen kieliopin kuvaus, joka on irrallinen kontekstista ja tilanteisesta vaihtelusta ja siten yleispätevä (Keevallik, 2018, s. 1). Tällainen käsitys kieliopista näkyy esimerkiksi siinä, että 1900-luvun merkittävimpiin formaalikieliopin ja generatiivisen kielentutkimuksen kehittäjiin lukeutuva Noam Chomsky piti arkipuhetta ja -keskustelua niin kaoottisena, ettei hän pitänyt sen tutkimusta lainkaan relevanttina tai edes mahdollisena (Etelämäki, 2016, s. 1).

Vuorovaikutuslingvistiikassa ajatellaan, että kieltä ja samalla kielioppia on analysoitava sen luonnollisessa esiintymisympäristössä eli vuorovaikutuksessa (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 3). Sen kielioppikäsitys pohjautuu jo 1900-luvun alkupuolella esitettyihin ajatuksiin funktionaalisesta kieliopista (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 4).

Vuorovaikutuslingvistiikka pyrkii laajentamaan käsitystä kieliopista ottamalla huomioon keskustelunanalyttisen tutkimuksen ja kognitiivisen kieliopin viimeaikaisia löydöksiä (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a). Sen myötä perinteisten kielioppikuvausten käsitteiden, kuten lausekkeen ja lauseen, rinnalle on noussut sellaisia käsitteitä kuten vuoro, sekvenssi ja vuorottelujäsennys. Oma tutkielmani edustaa ensisijaisesti keskustelunanalyttistä vuorovaikutuslingvistiikkaa, mutta tukeudun myös Herlinin kognitiivisen kieliopin mukaiseen kuvaukseen *ku(n)*-konjunktioista.

Leelo Keevallik toteaa artikkelissaan, että partikkeli- ja konjunktioalkuisten vuorojen tutkimus olisi erittäin tärkeää, mutta sitä on tehty aiemmin vain vähän (Keevallik, 2018). Tarkastelen tutkielmassani *ku(n)*-alkuisia vuoroja, mutta myös vuorojen sisällä olevia *ku(n)*-alkuisia lauseita ja lausumia. Keskityn tarkastelemaan *ku(n)*-sanalla sisältävien vuorojen suhdetta keholliseen vuorovaikutukseen, mutta esittelen myös tapauksia, joissa selkeää kehollista vuorovaikutusta ei ole.

1.2 Aiempi tutkimus

Kuten olen aiemmin todennut, *ku(n)*-konjunktioita ja -lausumapartikkelia on tutkittu jo aiemmin paljon (ks. mm. Hakulinen ym., 2003; Hakulinen & Seppänen, 1992; Herlin, 1998; Suomalainen, 2020). Se on ilmauksena frekventti sekä kirjoituksessa että puheessa, ja sen merkitystä esitellään laajasti sekä sanakirjoissa että kieliopeissa (Kielitoimiston sanakirja, 2024; VISK; *Suomen kielen Parole-korpus*, 1998).

Kirjoitetussa yleiskielessä *kun* on yleinen konjunktio, jolla katsotaan olevan lukuisia merkityksiä. Kielitoimiston sanakirja listaa ensimmäisenä *kun*-sanana temporaalisen merkityksen adverbiaalilauseen aloittajana, toisena vertailevan merkityksen (*kun taas*), kolmantena kausaalisen, neljäntenä ehdon ilmaisemisen (synonyymi *jos*-sanalle), viidentenä *että*-lauseen kaltaisen syytä tai ehtoa ilmaisevan lauseen aloittamisen, kuudentena affektiivisen merkityksen päälauseen aloittajana, seitsemäntenä arkikielisen merkityksen komparatiivisena konjunktiona ja kahdeksantena relatiivisen käytön (Kielitoimiston sanakirja 2024, *kun*).

Aiemmassa tutkimuksessa *ku(n)*-sanasta puhutaan konjunktiona, joka tarkoittaa lauseita ja lausekkeita alisteisesti tai rinnasteisesti yhdistävää sanaa (VISK, § 812). Vanhastaan käytetyn alistuskonjunktin rinnalle on funktionaalisen kieliopin ansiosta noussut adverbiaalikonjunktin käsite (Shore, 2020, s. 473–474). VISK puhuu toisaalla *kun*-sanasta adverbiaalikonjunktiona, mutta toisaalla siitä käytetään termiä selittävä lausumapartikkeli (VISK, § 801, § 812).

Laajimman kuvauksen *kun*-konjunktin käytöstä on laatinut Ilona Herlin väitöskirjassaan *Suomen kun* (Herlin, 1998). Laajassa esityksessään *kun*-konjunktioista Herlin toteaa sillä olevan temporaalinen, kausaalinen, kontrastiivinen ja relatiivinen käyttö (Herlin, 1998). Herlin nostaa *kun*-konjunktin temporaalisen merkityksen keskeisimmäksi ja näkee sanan muiden merkitysten kumpuavan tästä aikasuhteiden ilmaisusta (Herlin, 1998, s. 99). Toisaalta käsitellessään *ku(n)*-lausumapartikkelia puheessa Herlin toteaa sen pääasialliseksi merkitykseksi perustelun esittämisen (Herlin, 1998, s. 181). Koska Herlinin väitöskirjan puhuttua kieltä käsittelevä osuus on melko suppea, jää lisätutkimukselle tilaa *ku(n)*-konjunktin ja -lausumapartikkelin käytöstä arkikeskusteluissa.

Ku(n)-sanana relatiivista käyttöä ovat tutkineet melko hiljattain Marja-Liisa Helasvuo ja Ritva Laury (Helasvuo & Laury, 2018; Laury & Helasvuo, 2023). He havaitsivat tutkimuksessaan, että

relatiivinen *ku(n)* seuraa usein vapaata NP:a. Relatiivinen *ku(n)* viittaa konkreettisiin tarkoitteisiin, ja sen avulla keskustelijat vaikuttavat käyvän ensi sijassa neuvottelua siitä, millaiseen luokkaan kyseinen kohde kuuluu. Kyse ei siis ole kohteen ominaisuuksien määrittämisestä. Muuten sillä on melko samanlainen käyttöala muiden relatiivisuuden ilmaisimien kanssa. (Helasvuo & Laury, 2018.)

Ku(n)-sanaa on tutkittu myös sellaisissa yhteyksissä, joissa se muodostaa liiton jonkin muun partikkelin kanssa. Näitä ovat esimerkiksi kiteymät, joissa *ku(n)* on osana, esimerkiksi *niinku-* ja *eiku-*partikkelit (Haakana & Visapää, 2014; Kunelius, 1998). *Ku(n)* esiintyy myös usein affektisten ilmausten ja huomionkohdistimien yhteydessä, joita on myös tutkittu (Suomalainen, 2020). Myös *ni(i)-* ja *ku(n)*-konjunktioiden muodostamaa rakennetta on tutkittu (Vilkuna, 2014).

Tässä tutkielmassa käytän *ku(n)*-sanasta käsitettä partikkeli, sillä keskityn puhutun kielen tutkimukseen. Käytän konjunktion käsitettä silloin, kun viittaa aiempaan tutkimukseen, ja välillä puhuessani sellaisista lausumista, jotka ovat kokonaisia, predikaattiverbin sisältäviä lauseita ja joita *ku(n)* yhdistää. Käytän myös neutraaleja termejä *ku(n)* ja *ku(n)*-sana, jotka eivät ota kantaa *ku(n)*-partikkelin tehtävään. Toisaalta pelkkä tyytyminen käyttämään termiä *ku(n)*-sana ei palvele lukijaa silloin, kun on olemassa täsmällisempiä käsitteitä kuvaamaan tarkasteltavaa kielen ilmiötä. Tästä syystä olen siis päättänyt käyttämään kaikkia kolmea sanaa. Puhuessani yleisesti *ku(n)*-sanasta käytän siitä kirjoitusasua, jossa *n* on merkitty sulkeisiin. Viitatessani tiettyyn sanaan käytän viittauskohteeni mukaista muotoa.

1.3 Tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoite on kartoittaa suomen kielen *ku(n)*-sanana käyttöä arkikeskustelussa. Pyrin luomaan arkikeskusteluaineiston pohjalta kuvan sanan käytöstä ja siihen liittyvästä kehollisuudesta. Vaikka *ku(n)*-sanaa onkin tutkittu kattavasti jo aiemmin, uudenlainen multimodaalinen lähestymistapa tuonee uudenlaista näkökulmaa verrattuna aiempaan tutkimukseen.

Pyin myös tuottamaan uutta tietoa kieliopin yhteydestä keholliseen toimintaan suomen kielessä. Kehollisuuden suhde kielioppiin on tutkimusaiheena ajankohtainen, sillä aihetta on tutkittu aiemmin melko vähän ja tutkimus on laajennut nopeasti viime vuosina (ks. esim. Keevallik, 2018). Erityisesti tarkastelun arvoisiksi on aiemmassa tutkimuksessa mainittu

sellaisten konjunktiolla alkavien vuorojen suhde keholliseen vuorovaikutukseen (Keevallik, 2018).

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisissa ympäristöissä *ku(n)* esiintyy arkikeskustelussa?
2. Millaista toimintaa *ku(n)*-sanalla tehdään arkikeskustelussa?
3. Millaista kehollista toimintaa *ku(n)*-sanalla sisältävien vuorojen yhteydessä esiintyy?

Tarkastelen tutkielmassani sitä, millaisissa kohdissa vuorojen ja sekvenssien sisällä *ku(n)* esiintyy. Lisäksi tarkastelen *ku(n)*-vuorojen ympäristöä myös yli sekvenssirajojen erityisesti topiikin kannalta. En kuitenkaan tarkastele vain ympäristöä, jossa *ku(n)* esiintyy, vaan myös sitä, millaista toimintaa sillä tuotetaan vuorovaikutuksessa. Peilaan tässä havaintojani jonkin verran Herlinin tekemiin havaintoihin *ku(n)*-sanalla käytöstä arkikeskustelussa (ks. Herlin, 1998, s. 167–176). Erilaisten *ku(n)*-sanalla tehtävien tai siihen liittyvien toimintojen tarkasteluun uutta näkökulmaa tuo multimodaalisuuden huomioiminen. Olen kiinnostunut esimerkiksi siitä, voiko tietynlaisten katseiden tai eleiden, esimerkiksi osoittamisen tai käsien liikkeiden, nähdä liittyvän ajallisesti tai muuten yhteen *ku(n)*-sanalla käytön kanssa.

1.4 Työn rakenne

Tutkielmani etenee seuraavasti: Toisessa luvussa esittelen keskusteluanalyttistä metodologiaa ja sen käsitteitä. Kolmas luku käsittelee vuorovaikutuslingvistiikkaa. Neljännessä luvussa esittelen tutkielmani aineistoa ja aineiston käsittelyä. Neljännessä luvussa käsittelem myös eettisiä näkökohtia. Tämän jälkeen viidennessä luvussa käsittelem *kun*-partikkelia sen mukaan, missä asemassa se on vuoron sisällä. Kuudennessa luvussa esitän päätelmiä, pohdintaa ajatuksia jatkotutkimuksen kohteista.

2 Keskustelunanalyysi ja multimodaalisuus

Tutkielmani edustaa keskustelunanalyttistä vuorovaikutuslingvistiikkaa. Keskityn tässä luvussa esittelemään keskustelunanalyysin keskeisiä käsitteitä, jotka ovat relevantteja työni kannalta. Keskustelunanalyysi on 1970-luvulla syntynyt alun perin sosiologian metodi, jossa pyritään luomaan kuvausta keskustelua ohjaavista normeista ja lainalaisuuksista tekemällä tarkkoja kuvauksia nauhoitetuista keskusteluaineistoista (Tainio, 1995/1997).

2.1 Keskustelunanalyysin käsitteitä

Keskustelunanalyysissä arkipuhetta nähdään ohjaavan kolme merkittävää jäsenystä: vuorottelujäsenyys, sekvenssijäsenyys ja korjausjäsenyys. Keskityn tässä tutkielmassa erityisesti vuorottelujäsenyyksen ja sekvenssijäsenyyksen ilmiöihin, ja tästä syystä esittelen seuraavissa alaluvuissa ensin vuorottelujäsenyyksen ja vuorojen keskeisiä käsitteitä ja sitten sekvenssijäsenyyksen käsitteistöä. Käytän tutkielmassani lisäksi projektion käsitettä, joten esittelen myös sen tässä yhteydessä. Muita käsitteitä esittelen lyhyesti tarpeen mukaan myös analyysiluvuissa.

2.1.1 Vuoro ja sen rakenne

Vuoro ja vuorottelu ovat keskustelunanalyysin peruskäsitteitä, jotka Sacks, Schegloff ja Jefferson esittivät artikkelissaan vuorottelujäsenyyksestä (Hakulinen, 1997, s. 32; Sacks ym., 2025). Vuorottelujäsenyys on kokoelma sääntöjä, joiden avulla keskustelijoiden on mahdollista saada ja antaa puheenvuoroja keskustelussa (Hakulinen, 1997, s. 33). Vuoro on puheen jakso, joka alkaa keskustelun osallistujan puheenvuoron alkaessa ja päättyy taukoon tai vuoron vaihtumiseen jollekulle toiselle (Hakulinen, 1997; Sacks ym., 2025, s. 9).

Vuoro koostuu vuoron rakenneyksiköistä (engl. *turn-constructive unit TCU*, lyh. VRY), jotka päättyvät sellaiseen kohtaan, jossa keskustelukumppanin on mahdollista ottaa vuoro itselleen eli siirtymän mahdollistavaan kohtaan (SMK) (Clayman, 2013, s. 151; Hakulinen, 1997). Vuoron rakenneyksikkö muodostaa yksin koherentin lausuman eli se voi olla yksin kontekstissaan (Clayman, 2013, s. 151). VRY:n tyyppi voi olla esimerkiksi lause, lausuma tai sana, ja kulloinenkin valittu vuoron rakenneyksikön tyyppi luo odotuksen seuraavasta SMK:sta (Sacks ym., 2016, s. 9).

VRY:n voi muodostaa kirjoitetun kielen syntaksin perusyksikkö eli lause, mutta myös virkkeestä, lausumasta tai yksittäisestä sanasta koostuvat VRY:t ovat mahdollisia (Clayman, 2013, s. 151; Sacks ym., 2016, s. 38) Lause rakentuu finiittiverbin ympärille, sitä voidaan käyttää myös arkikeskustelussa, vaikka se ei ole edes kokonaisen keskustelun kannalta välttämätön, puhumattakaan lyhyemmistä sekvensseistä (VISK, § 864; Hakulinen, 2016). Lauseiden yhdistäminen toisiinsa konjunktioilla kirjoitetun kielen tapaan on myös puhutussa arkivuorovaikutuksessa mahdollista ja konjunktioista puhutaan, kun tarkoitetaan lausumapartikkeleita, jotka rinnastavat ja alistavat lauseita ja esiintyvät lauseessa omalla kiinteällä paikallaan (VISK, § 816). Puhutun kielen kannalta keskeisiä ovat myös lausumat, jotka ovat rakenteeltaan lauseita epämääräisempiä (VISK, § 864). Lausuma on osa puhetta, jonkin puhetoiminnon edustuma, mutta sillä ei ole samalla tapaa pakottavaa rakennetta kuin lauseella (VISK, § 816).

Vuoro koostuu kolmesta kentästä: avauksesta, ytimestä ja lopetuksesta (VISK, § 1008). Vuoron eri kentillä on erilaisia tehtäviä, ja näiden tehtävien mukaisesti kenttiin tapaa sijoittua tiettytyyppisiä kielenaineiksi. Mitään tarkkaa määritelmää siitä, millainen kielenaines kuuluu mihinkin kenttään ei ole, vaan puhujat voivat nostaa eri kenttiin kulloinkin tarkoituksenmukaisia kielenaineiksi. On kuitenkin joitakin erityyppisten sanojen tavanomaisesta käytöstä johtuvia tendenssejä, jotka ohjaavat sanojen sijoittumista eri kenttiin. Esimerkiksi partikkeleilla on tapana sijoittua vuoron avaukseen, ja vuoron lopetukseen saattaa sijoittua affektiivisiä aineksia, kuten naurua (VISK, § 1008).

Keskustelussa voi olla tarpeen yhdistää toisiinsa keskustelun eri osia lausumapartikkeleilla ajalliselta sijainniltaan melko kaukaakin keskustelun virrasta. Tämä johtuu vuorottelujäsennyksen ominaisuuksista. Arkipuheessa vuorojen järjestys ei ole kiinteä, vaan vaihtelee, ja puheenvuoronsa aloittavalla puhujalla on oikeus vain yhdentyypiseen VRY:öön. (Sacks ym., 2016, s. 9, 17.) Tämä johtaa siihen, että tietyn tyyppisen VRY:n aloittaessaan puhuja ei voi olla varma, saako hän seuraavassa siirtymän mahdollistavassa kohdassa mahdollisuuden jatkaa vai pitääkö hänen luovuttaa vuoro jollekulle keskustelukumppaneistaan (Sacks ym., 2016, s. 17). Keskustelijoille syntyy tämän myötä tarve yhdistää omia puheenvuorojaan kokonaisuuksiksi. Jos keskustelija aloittaa puheenvuoronsa päälauseella, joka on yksinään ymmärrettävä kokonaisuus, on sen päättyessä keskustelukumppanilla mahdollisuus ottaa vuoro (ks. Sacks ym., 2016, s. 19). Mikäli keskustelukumppani vuoron ottaa, voi alkuperäisellä puhujalla mennä melko kauan aikaa,

ennen kun hän voi palata aiempaan aiheeseensa. Tällaisten tilanteiden takia erilaiset konnektiivit ovat tärkeitä puheenaiheiden yhteennivoja (VISK § 801).

2.1.2 Sekventiaalisuus ja projektio

Käsittelen seuraavaksi kahta toisistaan jonkin verran poikkeavaa käsitettä samassa luvussa. Toimin näin, koska molemmilla käsitteillä viitataan keskustelun rakentumiseen niin, että keskustelijoiden on mahdollista ennakoida ja sopeuttaa omia vuorojaan edeltäviin ja mahdollisesti seuraaviin vuoroihin (ks. Auer, 2005; Raevaara, 1995/1997).

Kirjoitettu teksti koostuu usein virkkeistä ja lauseista, jotka yhdistyvät toisiinsa erilaisten sidossanojen kuten konjunktioiden avulla (VISK § 864). Puhutussa kielessä asetelma on toinen: kielenkäyttö on jatkuvasti reaaliaikaista toimintaa, eikä puhujalla ole mahdollisuutta palata ajassa taaksepäin ja muuttaa sanomisiaan. Tämän takia keskustelupuhe noudattaa sekvenssijäsennystä, joka luo järjestystä puheen virtaan ja tarjoaa keskustelijoille keinoja ymmärtää toistensa puhetta (Raevaara, 1995/1997, s. 75). Toinen tärkeä sekventiaalisuuteen liittyvä jäsenys on korjausjäsenys, jonka avulla keskustelijoiden on mahdollista ratkoa puheeseen, kuulemiseen tai intersubjektiivisuuteen liittyviä ongelmakohtia (Sorjonen, 1995/1997, s. 136).

Keskusteluanalyttisessä tutkimusperinteessä projektiolla viitataan puhujan vuoron asettamiin odotuksiin siitä, millainen vuoro voisi tulla seuraavaksi (Auer, 2005, s. 8). Sitä tutkinut muun muassa Peter Auer, joka kuvaa projektiota osana vuorovaikutuksen ja kieliopin välistä suhdetta seuraavasti: ”Human interaction rests on the possibility of projection; the grammars of human languages provide interlocutors with sedimented and shared ways of organizing them.” (Auer, 2005, s. 7).

Sekvenssien avulla keskustelijat voivat ennakoida keskustelun mahdollisia tulevia kehityskulkuja. Esimerkiksi kysymys antaa odottaa, että sitä seuraisi vastaus, samoin ehdotusta, ja niin edelleen. Tällaisia tiukasti yhteen liittyviä sekvenssejä kutsutaan vieruspareiksi. (Raevaara, 1995/1997, s. 75.) Sekvenssit yhdistyvät toisiinsa aika ajoin kirjoitetun kielen virkkeiden ja lauseiden tapaan erilaisten sidossanojen, kuten partikkelien avulla (VISK § 801). Erityisen relevanttia tutkielmani aiheen kannalta sekvenssijäsennyksessä on nimenomaan sen projisoiva ominaisuus: aiemman tutkimuksen mukaan *kun* on arkipuheessa usein perustelun esittämisen funktiossa, ja vierusparirakenteen rikkoutuminen on keskustelussa asia, joka usein saattaa vaatia perusteluja (Herlin, 1998).

Projektion käsite liittyy keskeisellä tavalla partikkeleihin ja konjunktioihin vuorovaikutuksen osasina. Keskustelunanalyttisessä perinteessä pyritään välttämään oletuksien tekemistä puhujien aikomuksista, minkä takia tutkimuksessa puhutaan puhujan aikomusten sijasta siitä, millaista vuoroa aiempi konteksti projisoi eli antaa seuraavalta puhujalta odottaa (Harjunpää ym., 2020/2020, s. 908). Projektio käsitteenä on jaettu kahtia: kieliopilliseen ja vuorovaikutukselliseen projektioon (Auer, 2005). Kieliopillinen projektio tarkoittaa erilaisten rakenteiden projisoimia mahdollisuuksia jatkolle (Auer, 2005, s. 15). Vuorovaikutuksellinen projektio sen sijaan tarkoittaa erilaisten vuorovaikutustekojen asettamista odotusarvoisiksi: esimerkiksi kysymystä seuraa vastaus tai ehdotusta hyväksyntä tai hylkäys (Auer, 2005, s. 28).

Koska vuorot syntyvät puheessa reaaliaikaisesti, vastaanottajan kehollinen vuorovaikutus voi vaikuttaa siihen, miten puhuja rakentaa vuoron (Heath & Luff, 2013, s. 286). Samoin partikkeli tai konjunktio voi luoda odotuksen seuraavalle keskustelutoiminnalle. Esimerkiksi *et(tä)*-partikkeli luo odotuksen lisäykselle tai jatkolle (VISK § 801). *Ku(n)* sen sijaan on lausumapartikkelina selittävä tai perusteleva, kuten olen jo aiemmin todennut (VISK, § 801).

2.2 Multimodaalisuus

Viitataan multimodaalisuudella tässä tutkielmassa sen Charles Goodwinin tutkimusten pohjalta syntyneeseen sanan keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa käytettyyn merkitykseen (Jewitt ym., 2016, s. 2). Tässä tutkimusperinteessä multimodaalisuudella viitataan keskustelijoiden keinoihin käyttää kehollisia ja ympäristön tarjoamia resursseja sosiaalisen toiminnan ja yhteisymmärryksen luomiseen (Haddington ym., 2023, s. 5). Tässä tutkielmassa käsite tarkoittaa siis sellaista toimintaa, jossa keskustelussa käytetään katseita, ilmeitä, eleitä, asentoa tai muita keskustelupaikan tarjoamia mahdollisuuksia sosiaalisen toiminnan rakentamiseen (ks. Harjunpää ym., 2020/2020, s. 904; Jewitt ym., 2016). Multimodaalisuus käsitteenä juontaa juurensa Ferdinand de Saussuren *semiologiaan*, joka on Saussuren kehittämä kattokäsite sellaisille tieteenaloille, kuten *lingvistiikka*, *semiotiikka* tai *musiikintutkimus*. Nämä tieteenalat keskittyvät Saussuren ajatuksen mukaan kukin yhden tyyppisten merkityksen luomisen tapojen tarkasteluun, ja näiden tapojen yhdistämisestä syntyy multimodaalinen lähestymistapa. (Jewitt ym., 2016, s. 2.)

Multimodaalinen näkökulma keskustelunanalyysiin alkoi kehittyä jo 1970-luvun aikana, mutta yleistyi todella vasta 1990-luvulla videoteknologian kehittyessä ja muuttuessa

halvemmaksi (Lindholm ym., 2016). Varhaisia multimodaalisen keskusteluanalyysin kehittäjiä olivat Marjorie Harness Goodwin, Charles Goodwin ja Christian Heath (Harjunpää ym., 2020/2020, s. 904). Oma tutkielmani asettuu pohtimaan kysymystä kehollisuuden ja kieliopin suhteesta, joka on usein mainittu erääksi tämän hetken eniten kiinnostusta herättävistä asioista multimodaalisuuden saralla keskusteluanalyysissä (Harjunpää ym., 2019; Keevallik, 2018).

Keevallikin mukaan kieli on vain yksi väline yhteisymmärryksen rakentamisessa: keskustelijat eivät usein halua tai voi tukeutua vain kielen tarjoamiin, abstrakteihin tapoihin kuvata maailmaa, minkä takia samassa tilassa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa syntyy usein myös tarve käyttää kehollisia vuorovaikutuksen keinoja (Keevallik, 2018, s. 2). Arkisesta kielenkäytöstä itse kunkin lienee helppoa keksiä tällaisesta esimerkkejä: esimerkiksi puheenaiheena olevan näköpiirissä olevan asian osoittaminen tai pään pudistaminen kiellon merkiksi lienee tällainen multimodaalisen kielenkäytön keino ainakin suomenkielisessä kieliyhteisössä¹.

Aiempi kieliopin tutkimus nojaa vahvasti kirjallisiin lähteisiin, joista puuttuvat monet arkikeskustelun kieliopin rakentumisen kannalta olennaiset asiat (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 4). Esimerkiksi keskusteluanalytikkojen havaitsemat arkipuheen jäsennykset, kuten vuorottelujäsennyys, korjausjäsennyys ja sekvenssijäsennyys, muodostavat samalla tavalla kieliopin kuin kirjoitetun kielen lauseet: ne muodostavat vakiintuneita rakenteita, joita tutkijoiden on ollut mahdollista yksilöidä ja kuvata sosiaalisessa kontekstissaan. (Keevallik 2018: 2.)

Yksittäisten kielten kieliopin osaksi nämä jäsennykset liittävät se, että vaikka ne ovat osin universaaleja, osa niistä on sellaisia, että kielenoppijan on opittava ne kunkin kielen kohdalla erikseen (ks. Haakana & Visapää, 2014; Keevallik, 2018, s. 2). Samoin monet multimodaaliset keskustelun keinot ovat osittain kielisidonnaisia, minkä voi katsoa samalla tavalla liittävän ne osaksi kunkin kielen kielioppia: esimerkiksi nyökkäämisen tai katseen kohdistamisen käyttämisen kommunikaation välineenä on havaittu olevan erilaista englannin ja japanin kielen puhujien välillä (Yamazaki ym., 2013). Tutkimusnäyttö tukee tätä ajatusta, ja on osoitettu, että kehollinen toiminta voi muodostaa omia kieliopillisia yksiköitään ilman sanoja (Keevallik, 2018, s. 19). Perusoletuksena tämän tutkielman kannalta voi siis pitää sitä,

¹ Nämä esimerkit pohjautuvat aineistooni.

että kirjoitetussa kielessä esiintymättömistä ilmiöistä kieliopin osana voidaan pitää keskustelunanalyysin keinoilla todettujen jäsenysten lisäksi myös monia multimodaalisia ymmärryksen luomisen keinoja.

Multimodaalisuus voi Keevallikin mukaan osallistua keskustelun kieliopin rakentumiseen usealla tapaa. Multimodaalisella toiminnalla voidaan luoda odotuksia tulevalle toiminnalle ja siten luoda sekvenssejä, sillä voidaan tehdä sekvenssijäsennyksen ulkopuolisista vuoroista ymmärrettäviä ja jopa muodostaa kokonaisia vuoroja tai vuoron rakenneyksiköitä. (Keevallik 2018: 2.) Vastaanottajan multimodaalisella toiminnalla voidaan katsoa olevan yhteys seuraavan vuoron rakentumiseen, esimerkiksi siihen, millaista kieliopillista rakennetta puhuja käyttää. On mahdollista, että toisen kehollisen toiminnan takia puhuja valitsee tietyn kieliopillisen rakenteen, jolla hän tekee vuorostaan ymmärrettävän. (Keevallik, 2018, s. 15).

3 Vuorovaikutuslingvistiikka ja funktionaalinen kielioppi

Toisena tärkeänä osa-alueena tutkielmani teoreettisessa taustassa on vuorovaikutuslingvistiikan hyödyntäminen keskustelunanalyttisen metodin tukena rakentamassa kielikäsitystä ja tarjoamalla mahdollisen kieliopin kuvaukseen. Tässä luvussa esittelen vuorovaikutuslingvistiikan kehitystä ja kielikäsitystä (3.1) ja vuorovaikutuslingvistiikan käsitteitä (3.2).

3.1 Vuorovaikutuslingvistiikka ja sen kielikäsitys

Tutkielmani edustaa vuorovaikutuslingvististä keskustelunanalyysiä.

Vuorovaikutuslingvistiikka on keskustelunanalyysin metodista paljon lainaava, mutta samalla siitä itsenäinen ja useista erilaisista tutkimussuuntauksista noussut tapa tutkia kieltä (Harjunpää ym., 2020/2020, s. 902). Siinä yhdistetään sekä keskustelun fonetiikan, syntaksin että vuorovaikutuksen teorian alalta syntynyttä tietoa (Harjunpää ym., 2020/2020, s. 902). Vuorovaikutuslingvistiikka nostaa keskustelunanalyysin metodin rinnalle käsitteitä, joiden avulla kielioppia vuorovaikutuksessa on mahdollista kuvata (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 15; Schegloff ym., 1996, s. 3).

Keskustelunanalyysiä ja vuorovaikutuslingvistiikkaa erottaa niiden päämäärä:

Keskustelunanalyysi on metodi sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutuksen tarkasteluun, ja sellaisena se on ensisijaisesti sosiologian alaan kuuluva. Vuorovaikutuslingvistiikka sen sijaan on kielentutkimuksen osa-alue, joka muodostaa oman kielikäsitöksensä ja jonka päämääränä on ensisijaisesti kielen ja sen ilmiöiden, ei niinkään itse vuorovaikutuksen kuvaaminen. (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 17.) Vuorovaikutuslingvistiikalla ja keskustelunanalyysillä on metodien puolesta myös paljon yhteistä, minkä takia niiden erottaminen toisistaan voi usein olla vaikeaa, ja erottelun tarpeellisuus voidaan myös kyseenalaistaa (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a).

Vuorovaikutuslingvistiikalla on kolme yleistä tavoitetta: kuvata funktionaalisesti kielenkäytössä toistuvasti käytettäviä kielellisiä rakenteita, vertailla näitä rakenteita laajasti eri kielten välillä ja rakentaa yleistä lingvististä teoriaa siitä, miten kieli jäsentyy ja miten sitä käytetään sosiaalisessa kanssakäymisessä (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 16).

Vuorovaikutuslingvistiikan kielikäsitys on funktionaalinen: kielen olemus on löydettävissä tarkastelemalla kielenkäyttöä aidoissa vuorovaikutustilanteissa ja erotuksena keskustelunanalyysistä, havaitun kielenkäytön perusteella on mahdollista rakentaa kuvaus

kieliopista, joka ottaa huomioon myös puhutun kielen (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 4, 17). Kielioppi on ensisijaisesti rakentunut puhutun kielen ehdoille, eikä se ole vuorovaikutuksesta riippumaton tai staattinen rakennelma (Schegloff ym., 1996, s. 36–37). Sen voi mieltää jopa kauttaaltaan ja luonnostaan vuorovaikutteiseksi (Schegloff ym., 1996, s. 37). Lähestyn tässä tutkielmassa kielioppia vuorovaikutuksen mahdollistajana ja samalla vuorovaikutuksessa elävänä. Kiinnitän analyysissäni huomiota siihen, miten puhujat rakentavat lausumiaan reaaliajassa muuttuvaan kontekstiin, ja hyödynnän tarkastelussani myös videoaineistoja (ks. Schegloff ym., 1996, s. 38).

Vuorovaikutuslingvistiikassa kielioppia ja kieltä tarkastellaan siis vuorovaikutustilanteisiin sovitettavina käytänteinä. Kieli ja sosiaalinen toiminta syntyvät vuorovaikutustilanteissa siten, että ymmärtääkseen kielenkäyttöä, kielenaineksia ei voi irrottaa kontekstista (Couper-Kuhlen & Selting, 2017a, s. 8). Onkin esitetty, että kielioppi on paikkasensitiivistä (*positionally sensitive grammar*) (Harjunpää ym., 2020/2020, s. 906). Omassa tutkielmassani tämä näkyy erään keskusteluanalyysin peruskysymyksistä (*why that now?*) käyttämisenä analyysini pohjana. Pyrin kysymyksen mukaisesti pohtimaan sitä, miksi *kun*-partikkeli esiintyy tietyssä ympäristössä, joka voi olla sekä kielellisistä että multimodaalisista elementeistä koostuva.

3.2 Vuorovaikutuslingvistiikan käsitteitä

Aiemmin käsiteltyjen sekvenssien lisäksi on olennaista myös määritellä, mitä tarkoitan topiikin käsitteellä. Topiikki on eri asia kuin sekvenssi, vaikka välillä nämä kaksi ovat keskustelussa päällekkäisiä. Monesti yhdessä sekvenssissä käsitellään yksi topiikki. (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b, s. 312.) Tavallisesti keskustelijat pyrkivät tuomaan omat topiikkinsa keskusteluun sovittaen ne aiempaan topiikkiin (Sacks, 1992a, s. 537). Keskustelun aikana topiikit virtaavat ”luonnollisesti” ja ne eivät saa yleensä ääneen lausuttua päätöstä (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b, s. 315).

Aika ajoin, erityisesti taukojen jälkeen, keskustelijat voivat myös aloittaa topiikin niin, että se ilmaistaan selkeästi yhteenliittymättömäksi edellisten puheenaiheiden kanssa (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b, s. 316). Myös tällöin on tärkeää ottaa huomioon, miten vastaanottaja reagoi: jos hän ei hyväksy uutta topiikkia, keskustelun aihe ei vaihdu tai keskustelu voi ehtyä (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b, s. 316). Englanninkielisessä kirjallisuudessa on tapana erottaa topiikin vaihtaminen (*topic shift*) ja topiikin muuttaminen (*topic change*), joista ensimmäisellä tarkoitetaan oman sanottavan sovittamista käsiteltävään topiikkiin lopettamatta

varsinaisesti aiempaa topiikkia ja toisella uuden topiikin aloittamista lopettamalla vanhasta topiikista puhuminen (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b, s. 314). Uuden topiikin voi aloittaa myös ilman aiempaa topiikkia, mikä on tyypillistä keskusteluiden aluissa (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b, s. 315). Topiikin vaihtumiseen ja muuttamiseen on monenlaisia kieliopillisia keinoja, joita Couper-Kuhlen ja Selting kuvaavat teoksessaan englannin kielen osalta (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b).

Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että vuoron projisoiman jatkon kannalta keskeisintä ei ole informaatio, jonka puhuja sijoittaa vuorossaan päälauseeseen, vaan sivulauseilla, erityisesti relatiivilauseilla, voi olla päälauseita suurempi painoarvo (Laury & Helasvuo, 2023, s. 40). Koska *ku(n)*-partikkelilla on olemassa käyttöä myös relatiivipronominina, kiinnitän huomiota myös vuoron sisällä olevien lauseiden sisältämän informaation välisiin suhteisiin.

4 Aineisto ja tutkimusetiikka

Käytän aineistonani katkelmia kolmesta arkikeskustelusta, jotka olen saanut käyttööni Arkisyn-tietokannasta. Kaikki aineistoni sisältävät sekä äänen että videon. Olen käsitellyt aineistoa yhteensä noin 44 minuutin verran. Tuossa aineistossa on Arkisyn-korpuksen hakutoiminnon mukaan yhteensä 123 yksittäistä *ku(n)*-sanan esiintymää. Näistä esiintymistä olen poistanut *niinku-*, *eiku-*, *et ku-* ja *mut ku-* tapaukset sekä muut vastaavat *ku(n)*-sanan esiintymät. Koska *ku(n)* esiintyy monesti tiheään ja monta kertaa jopa saman vuoron aikana, aineistoni yli sadasta tapauksesta muodostui 65 tarkasteltavaa esimerkkiä. Esittelen tutkielmassani esimerkkien muodossa likimain neljäsosan aineistostani.

Aineistojen signumit ovat 377, 396 ja 438. Kahdessa aineistoistani keskustelevat kaksi naista, toisessa Katja ja Noora ja toisessa Jaana ja Tuula. Kolmannessa aineistossani, jossa *ku(n)* esiintyy kaikista vähiten, on viisi miespuolista keskustelijaa. Aineistot on valmiiksi litteroitu, ja olen lisäksi litteroinut multimodaalisesti tämän tutkimuksen kannalta tarpeellisissa määrin niitä aineiston kohtia, joissa *ku(n)* esiintyy. Lisäksi käytän joissain tapauksissa kuvakaappauksia selkiyttämään analyysyä.

Valitsin aineistoa alkuun niin, että hain Arkisyn-tietokannasta *ku(n)*-sanan esiintymiä ja pyrin valitsemaan sellaisen aineiston, jossa sana olisi mahdollisimman frekventti. Tällä perusteella valikoitui aineisto 377. Koska tässä aineistossa keskustelijoina oli kaksi naista, halusin toiseksi aineistokseni sellaisen, jossa keskustelijoita on enemmän. Valitsin tämän takia aineistoksi 396:n, jossa keskustelijat myös ovat miehiä. Kokoelmaa tehdessäni aineisto 396 osoittautui vähemmän käyttökelpoiseksi kuin olin odottanut: suuri puhujamäärä yhdistettynä vain yhteen mikrofoniin teki aineistosta vaikeasti kuunneltavan, ja aineistossa esiintyi *ku(n)* odotettua harvemmin. Lopulta valitsin kolmanneksi aineistokseni 438:n, jossa kaksi muiden aineistojen henkilöitä vanhempaa naista keskustelee pöydän ääressä.

Olen huomioinut aineistoni käsittelyssä Turun yliopiston eettiset ohjeistukset. Aineistossa puhuvat henkilöt tietävät, että heitä videoidaan tutkimustarkoitukseen, ja aineistoa saa käyttää tutkimustarkoitukseen siten, että tunnistetiedot pseudonymisoidaan tieteenalan käytänteiden mukaisesti. Arkisyn-korpuksen kaikkiin aineistoihin on hankittu kirjalliset tutkimusluvut aineistossa esiintyviltä henkilöiltä, ja lupia säilytetään Arkisyn-korpuksen yhteydessä.

Olen litteroinut osan aineistostani käyttäen jeffersonilaista litterointikonventiota, ja osan aineistostani osalta olen hyödyntänyt valmiita, aiemmin aineistoa tarkastelleiden tekemiä

litteraatteja. Olen pyrkinyt muokkaamaan kaikki litteraatit tarkkuudeltaan samanlaisiksi. Tämän jälkeen olen hakenut aineistosta tekstinkäsittelyohjelman hakutoiminnolla, Arkisyn-korpuksen hakutoiminnolla ja silmämääräisesti sellaisia kohtia, joissa esiintyy *ku(n)*. Tämän jälkeen olen kohdasta videon katsomalla ja tutkimalla litteraattia laatinut alustavan sekventiaalisen analyysin siitä, mitä kyseisessä kohdassa tapahtuu. Olen analyysin helpottamiseksi lisännyt näiden *kun*-sanan sisältävien kohtien sekventiaalisten ympäristöjen litteraatteihin Mondadan konventioiden mukaisia multimodaalista toimintaa kuvaavia litterointimerkkejä sellaisella tarkkuudella, kuin on perusteltua analyysin kannalta (ks. Harjunpää ym., 2019).

Käytän litteraattien lisäksi päätelmieni tukena kuvakaappauksia aineiston videoista. Olen valinnut kuvakaappaukset siten, että ne edustaisivat mahdollisimman hyvin sitä kehollista toimintaa, jota haluan kuvata. Tämän takia olen ottanut huomattavasti tutkielmaan päätyntä määrää suuremman määrän kaappauksia, ja sitten vertaillut niitä sekä yksinään että yhdessä muiden kuvakaappausten kanssa. Tarkoitukseni on ollut luoda mahdollisimman helposti luettava ja totuudenmukainen kuvaus siitä, millaista toimintaa keskustelijat videoaineistossani tekevät. Periaatteeni on, että jos osallistujan kehollista toimintaa on mahdollista kuvailla sanoin ja kuva ei merkittävästi selvennä tarkasteltavaa puhetilannetta, en tutkielman luettavuuden ja keskustelijoiden yksityisyyden suojan takia käytä enempää kuvia kuin on tarpeen. Kuvakaappaukset olen käsitellyt kuvankäsittelyohjelmalla siten, että keskustelijoiden kasvot eivät ole tunnistettavissa.

En käsittele tutkielmassani erikseen sellaisia tapauksia, joissa *ku(n)* esiintyy yhdessä toisen lausumapartikkelin kanssa. Sen sijaan tarkastelen tavallisia toisen sanan ja *ku(n)*-partikkelin muodostamia ilmaisuja kuten *kato ku* ja *sillon ku*. Tarkastelen *ku(n)*-sanaa sekä vuoron alussa että vuoron sisällä, ja pyrin sekventiaalisen analyysin avulla ja kehollisen toiminnan huomioiden kuvaamaan sitä, miten *ku(n)*-sanaa käytetään arkikeskustelussa ja millaiseen keholliseen toimintaan se erityisesti liittyy. Koska keskityn tutkielmassani kieliopin ilmiöiden kuvaukseen, ei ole suurta riskiä, että omat arvoni tai asenteeni heijastuisivat tutkielmani tuloksiin. En itse ole osallistunut aineiston tallentamiseen, enkä tunne henkilöitä, jotka aineistossa esiintyvät, mikä mahdollistaa aineiston objektiivisen tarkastelun. Vaikka kuvaan kielioppia, en väitä, että aineistoni pohjalta voisi tehdä kovin laajoja yleistyksiä, koska aineistoni on melko suppea.

Aineiston käsittelyssä olen ottanut huomioon aineistossa esiintyvien henkilöiden identiteetin suojaamisen. Olen käsitellyt aineistoa huolellisesti: käytän henkilöistä Arkisyn-korpuksen mukaisia pseudonyymeja ja kuten olen edellä kuvannut, aineistosta ottamani kuvakaappaukset olen muokannut sellaisiksi, että niistä on vaikeaa tunnistaa keskustelijoita. En kuitenkaan voi taata aineistossani esiintyvien henkilöiden täyttä anonymiteettiä, sillä vähintään he itse voivat tunnistaa itsensä tutkielmastani. Koska tutkin vuorovaikutuksen ilmiöitä niiden luonnollisissa konteksteissa ja kiinnitän huomiota myös keholliseen toimintaan, tutkielmassani on pakko hyödyntää litteraattikatkelmia ja tutkittavien sumennettuja kuvia. Aineistoni on myös melko vanhaa, ja ajan kuluminen voi vähentää aineistossa olevien tietojen merkitystä ja samalla pienentää riskiä, että joku henkilöistä olisi tunnistettavissa aineistosta. Varmuuden vuoksi olen pyrkinyt myös valitsemaan aineistostani esimerkit niin, että kahden yhtä hyvin tutkielmaani sopivan aineistoesimerkin ollessa mahdollisia olen valinnut sen, jossa esiintyisi vähemmän henkilön tunnistamisen mahdollistavaa tietoa.

Olen säilyttänyt aineistoa tietokoneeni kovalevyllä ja varmuuskopioinut sen myös ulkoiselle kovalevyllä. Molemmat säilytyspaikat on suojattu salasanan avulla. Kun olen tehnyt tutkielmani, poistan kaiken aineiston tietokoneeltani välittömästi. Tutkielmaprosessin aikana vanha tietokoneeni hajosi ja sen kovalevyllä jäi osa aineistosta. Olen hävittänyt vanhan tietokoneen asianmukaisella tavalla tietoturvakäytäntöön, jossa sen muistin sisältö on tuhottu pysyvästi.

5 *Ku(n)* arkikeskustelussa

Seuraavissa alaluvuissa esitän analyysini *ku(n)*-sanankäytöstä arkikeskustelussa. Alaluvussa 5.1 esittelen aineistoni niitä tapauksia, joissa *ku(n)* esiintyy vuoron rakenneyksiköiden rajalla perustelua tai aikaa ilmaisemassa, ja seuraavassa alaluvussa 5.2 esittelen sellaisia tapauksia, joissa *ku(n)* esiintyy osana vakiintunutta tai vakiintumassa olevaa ilmausta.

5.1 *Ku(n)* vuoron rakenneyksiköiden rajalla

5.1.1 *Ku(n)* perustelevassa lausumassa

Aineistossani on useita tapauksia, joissa puhujat käyttävät *ku(n)*-lauseita lausumisissaan perustellakseen joko mielipidettään tai kannanottoaan tai sitten keskustelutoimintaansa, esimerkiksi aiheen vaihdosta. Osaan näistä tapauksista liittyy myös affektisuutta (ks. tämän tutkielman sivu 23). Tässä alaluvussa tarkastelen esimerkkien avulla sellaisia tilanteita, joissa keskustelijat käyttävät *ku(n)*-lausumapartikkelia keskustelussa ilmaistakseen kausaalisia suhteita lausuman osien välillä tai perustellakseen toimintaa tai ilmaistakseen sen syitä.

Seuraavassa esimerkissä keskustellaan kissan terveyshuolista. Katkelmaa edeltää pidempi tauko, jonka aikana Noora on puhunut kissalle, ja ennen taukoa on keskusteltu julkisuuden henkilöistä.

Esimerkki 1 [SG377]

```
01      Katja: siis (.) Missu on ollu viime
02          aikoina (.) vähän silleen apee
03  ---->   ja apaattinen ku nff se tota nff
04          söi sellasest mun laukust sellasii nii-
05          niinku koristesatiininauhoja? (.) [mitkä on
06      Noora:                                [joo
```

Katja aloittaa rivillä 1 uuden topiikin, joka käsittelee hänen Missu-kissaansa. Hän aloittaa vuoronsa sanomalla *Missu on ollu viime aikoina vähän silleen apee ja apaattinen*, mikä muodostaa lauseen ja VRY:n. Katja tuottaa kuitenkin heti tämän ensimmäisen VRY:n jälkeen rivillä 3 *ku*-partikkelin, ja jatkaa riveillä 3–5 *se totta söi sellasest mun laukust sellasii niiniinku koristesatiininauhoja*. Katja pitää *ku*-partikkelin jälkeen tauon. Noora tuottaa vastauksena Katjan vuoroon *joo*-partikkelin, ja käsittelee Katjan aloittamaa uutta sekvenssiä tarinan alkuna, ja Katjan vuorossaan esittelemä mahdollinen tarinan alku valikoituu keskustelun uudeksi topiikiksi. Tarinankerrontaa edeltää usein etiäisvuoro, joka on yleensä

lyhyt ja jonka avulla puhujan on mahdollista pyytää toiselta puhujalta mahdollisuutta kertoa useita vuoron rakenneyksikköjä pitkä tarina (Sacks, 1992b, s. 226–227). Etiäisvuorossa perustellaan ja kokeillaan usein tarinan kerrottavuutta, jos tarina on esimerkiksi jo kerrottu, voi kuuntelijaksi aiottu tällöin kieltäytyä kuuntelijan roolistaan (Routarinne, 1995/1997, s. 142).

Nauhojen syöminen ei liity apaattisuuden kanssa ajallisesti yhteen, vaan Missu on apaattinen, koska söi nauhoja. Katjan rivin 3 *ku* on funktioltaan perusteleva. Samalla se antaa tilaa puheen suunnittelulle, sillä se sijoittuu Katjan vuorossa siirtymän mahdollistavaan kohtaan, jossa vuoron funktio on samalla epäselvä. Hän esittää ensin riveillä 1 ja 2 kannanoton Missun voinnista, ja tarjoaa siihen itse selityksen riveillä 3–5. Selitys osoittaa, että vuoro on kertomuksen aloitus, mitä vahvistaa Nooran tuottama *joo* rivillä 6. Koska kissa on samassa tilassa Nooran ja Katjan kanssa ja tarjoutuu läsnäolollaan puheenaiheeksi, Missusta puhumista itseään ei ole tarpeen perustella. Perustelun tuottaminen sille, miksi kissa on apaattinen, vaikuttaa olevan tarpeen. Samalla *ku*-lause tarjoaa projektion tulevalle toiminnalle: Katja ei esimerkiksi odota Nooran yrittävän piristää kissaa.

Ennen *ku*-partikkelia Katjan vuorossa on päälause, ja partikkeli aloittaa adverbiaalilauseen. Topiikin kannalta keskeisin informaatio Katjan vuorossa on nimenomaan *ku*-alkuisessa lauseessa, sillä Katja tai Noora kumpikaan eivät ala puhua kissan voinnista, vaan siitä, mitä tapahtui nauhojen syönnin jälkeen. Myös toiminnan kannalta olennainen eli se, että kyseessä on tarinan alku, käy ilmi *ku*-lauseesta. Vasta paljon myöhemmin, kahdentoista vuoron kuluttua, Katja siirtyy uuteen topiikkiin, joka liittyy tämän esimerkin päälauseeseen.

Ku(n) voi perustella myös omaa toimintaa, ei vain tapahtumia. Seuraavassa esimerkissä *kun* on lauseen sisällä adverbiaalilausekkeen jälkeen.

Esimerkki 2 [SG396]

```
01      Teppo: [siis] siin on (0.3) siis
02          maustamattomia (0.2) noita kanan
03          (0.2) filesuikaleita (0.2) sit
04          mä ostin (0.2) Prismasta †tietysti
05  ---->   Kotkassa kun †ollaan niin (.)
06          Prismasta ostin semmosta olliivitahnaa
```

Tepon vuoro on vierusparin jälkijäsen ja vastaus siihen, mitä hänen tekemässään salaatissa on. Vuoron alkuosa on melko paljon taukoja sisältävä, ja Teppo listaa siinä ainesosia. Riveillä 4 ja 5 Teppo alkaa kertoa ostopaikasta: *sit mä ostin Prismasta tietysti Kotkassa kun ollaan*.

Poiketen muusta aineistostani *kun* sijaitsee tässä kohtaa adverbiaalilausekkeen jäljessä lauseen toisena lausekkeena. Aiemman tutkimuksen mukaan tällaisessa asemassa *kun* on usein affektiivinen (VISK, § 1119; Herlin, 1998).

Rivillä 5 Teppo tuottaa *kun*-partikkelin, joka on perusteleva ja ilmaisee syytä oliivitahnan ostamiselle juuri Prismasta. Muut eivät keskustelussa tosin juuri reagoi Tepon vuoroon. Toisaalta se antaa Kotkassa olemisen humoristiseen sävyyn syyksi Prismassa käymiselle. Adverbiaalilausekkeen jäljessä lauseen sisällä oleva *kun* kantaa aineistossani affektista merkitystä: tässä kontekstissa se ilmaisee puhujan mielestä asiaan liittyvän yllättävää ja selitettävää.

Keskustelijat voivat käyttää *ku(n)*-partikkelia myös referoidessaan toisten heille esittämiä perusteluja. Seuraavassa esimerkissä Tuula kertoo, millaisia syitä hänelle on esitetty, miksi toimistoa ei voitaisi pitää lämpimämpänä.

Esimerkki 3 [SG438]

```

01      Tuula:   keskel päivää et ja #e# #e# ja, *.mhh
                                *heiluttaa kättä-->
02      me on ↑kymmenen vuotta ↑oltu sii$nä *mitään ei
                                --->*kämmenet auki-->
                                $pudistaa-->
03      ole tapahtu$nut*, (0.4) >mitään ei tehä<, .hh
                                laskee kädet-->*
                                --->$ pää paikoillaan, katsoo Jaanaa-->
04      --->   $kun e- ei voi mitään $kun se pitää vaan niinkun:,
                                -->$kallistaa, pudistaa $
05      (.)     $nyt, (0.2) se vaan on #näin#.
                                $nyökkää$
06      (0.6) .mthh[hh ]
07      Jaana:   [↓no] just. (0.6) .hhhh tota:,

```

Riveillä 2 ja 3 Tuula sanoo *me on kymmenen vuotta oltu siinä mitään ei ole tapahtunut* ja lisää tauon jälkeen *mitään ei tehä*. Molemmat näistä muodostavat omat vuoron rakenneyksikkönsä. Riveillä 1–3 Tuula pitää käsiään ensin pöydällä edessään ja sitten heilauttaa kätensä kämmen ylöspäin sanoessaan *me on kymmenen vuotta oltu siinä*. Tuulan käsien liikkeet ovat samanaikaisia hänen vuoronsa lauseiden kanssa. Tuula myös pudistaa päätään rivillä 3. Rivin 3 lopussa Tuula hengittää, ja tässä aukeaa siirtymän mahdollistava kohta. Rivillä 4 Tuula tuottaa kuitenkin jatkoa projisoivan *kun*-alkuisen uuden lausuman, jossa hän referoi hänelle esitettyjä perusteluita: *kun e- ei voi mitään kun se pitää vaan niinkun nyt*. Ennen *kun*-partikkelia Tuula on kertonut työpaikan kylmyyden pitkästä kestosta: asialle ei ole tehty hänen mukaansa mitään, vaikka aikaa on kulunut. Koska Tuula on aiemmin

ilmaissut kantansa siihen, että asialle pitäisi tehdä jotakin, saavat hänen *kun*-lauseensa tulkinnan sen referointina, mitä työpaikan päättäjät ovat sanoneet. Samalla kun Tuula tuottaa rivillä 4 ensimmäistä *kun*-lausettaan hän kallistaa päätään ja pudistaa sitä, mitä hän ei tee toisen *kun*-lauseen yhteydessä. Pään pudistaminen vahvistaa *kun*-lauseen kielteistä sisältöä. Samalla pudistaminen liittyy ajallisesti yhteen nimenomaan työpaikan johtajien kielteisestä suhtautumisesta Tuulan pyyntöön kertovan lauseen kanssa. Tuula tuottaa pään pudistamisellaan samalla kannanoton, joka osoittaa suhtautuvansa negatiivisesti hänen referoimiinsa perusteluihin. Jaana tuottaa rivillä 7 *no just* -partikkeliketjun, jolla hän käsittelee Tuulan edellistä vuoroa negatiivisen affektisen latauksen sisältävänä.

Esimerkistä 1 poiketen *kun*-lauseessa olevan perustelun funktio on tässä vahvistaa Tuulan kertomusta. Perustelu itsessään ei saa asemaa puheenaiheena, vaan keskustelun topiikkina säilyy työpaikan kylmä huonelämpötila. Vuoron affektinen kehollinen toiminta on samanaikaista toisen *kun*-lauseista kanssa, ja tämä *kun*-lause osaltaan siis vahvistaa vuoron affektisuutta.

Seuraavassa esimerkissä henkilöt keskustelevat Britney Spearsista julkaistusta kuvasta.

Esimerkki 4 [SG377]

```
01      C: [ja siin-
02 Noora: [ʃo↑liks se nyt >(paha näkönen) $ku ainaki<
          Setusormi kohti omia kasvojaSetusormi pois itsestä-->
03      mun mielest sil on ihan ↑hyvän näköne$ kroppa
          ---->$käsi jää leuan eteen>>
04      ↑tossa kuvassa
05      C: no (.) siis se oli ihan ↑ookoon ↑näkönen
06      mut se ↑esiinty silleen tosi <kankeesti>
07 Noora: mm
08      C: siis silleen niinku et (0.5) et ei ollu
09      ihan nii vireillään
```

Ennen katkelmaa keskustelun aihe on vaihtunut pienen hiljaisuuden jälkeen Britney Spearsiin. Noora on aiemmin tuonut keskustelunaiheeksi ”Britney-floppiutisen”, jota hän luonnehtii sanalla koominen. Riveillä 1 ja 2 C:llä ja Nooralla on päällekkäispuhuntaa, joka päättyy Nooran vuoroon. Noora aloittaa vuoronsa rivillä 2 sanomalla *oliks se nyt paha näkönen*, millä hän kyseenalaistaa uutisessa esitetyn luonnehdinnan. Tämä käy ilmi vuoron jatkosta, jossa hän esittää omana mielipiteenään, että *sil on ihan hyvän näköinen kroppa tossa kuvassa*. Riveillä 2 ja 3 Noora ojentaa etusormensa leualta kohti kameraa, jonka luona C ilmeisesti

istuu lehden kanssa, johon hän saattaa viitata ilmauksellaan *tossa kuvassa*. C:n lehden rapinaa kuuluu videon aikana.

Nooran rivillä 2 tuottama *ku* perustelee Nooran mielipidettä. Sekvenssin kannalta olennainen tieto, eli se, että Noora esittää vuorossaan mielipiteen, on *ku(n)*-lauseessa. Päälause on kieliopillisesti muotoiltu kysymykseksi *oliks se nyt paha näkönen*, mutta *ku(n)*-lause ja *mun mielest* ohjaa C:n käsittelemään vuoroa myös kannanottona rivillä 5. Ensisijaisesti C alkaa käsitellä Nooran vuoroa kysymys-vastaus-vierusparin etujäsenenä, ja tuottaa rivillä 5 viivytellen vastauksen. Rivillä 5 vuoron alussa olevat partikkelit *no* ja *siis* ovat tyypillisiä tapoja viivyttää preferoimattoman vastauksen tuottamista, samoin niiden välissä oleva lyhyt tauko (Tainio, 1995, s. 97–98). C kuitenkin esittää vuoronsa loppupuolella, että esitys oli huono, koska “*se esiinty sillee tosi kankeesti*”, ja asettuu siten vastustamaan Nooran kannanottoa. Rivillä 7 Noora tuottaa *mm*-partikkelin, minkä jälkeen C alkaa tuottaa jatkoa vastausvuorolleen.

Rivillä 8 C tuottaa vuoron “*siis sillee niinku et et ei ollu ihan nii vireillään*”. Kunelius on käsitellyt *sillei niinku* -ketjua tutkielmassaan ja todennut sillä olevan hänen aineistossaan selittävä funktio (Kunelius, 1998, s. 83). Selittelemineen on tyypillistä preferoimattomien vuorojen loppupuolella (Tainio, 1995, s. 100). Hän toteaa kuitenkin, että ketjun vähäisen esiintyvyyden takia sille voi löytää muitakin funktioita (Kunelius, 1998, s. 82–84). Kunelius esittää myös, että *sillei niinku* esiintyy hänen aineistossaan “herjaushetkiin” ja muutenkin negatiivisen kannanoton esittämiseen (Kunelius, 1998, s. 83). Toisaalta negatiiviset kannanotot ovat monesti samalla myös preferoimattomia (Tainio, 1995). Myös omassa aineistossani *silleen niinku* liittyy negatiiviseen kannanottoon. Vaikka C:n *silleen niinkun* voi aineistossani nähdä myös ajan kuluttamisena preferoimattomassa vuorossa, on sille nähtävissä myös tässä kontekstissa syytä ilmaiseva funktio: partikkeliketjulla ilmaistaan, että Britney liikkui kuvissa kankeasti, minkä takia kuvia oli oikeutettua kuvata flopiksi.

Ku(n) liittyy tässä kontekstissa paitsi syyn ilmaisemiseen myös jäljempänä yhteisen mielipiteen hakemiseen. C:n rivin 8 vuorossa on nähtävissä paljon elementtejä, jotka tekevät hänen aiemmasta rivien 5 ja 6 kannanottovuorostaan vähemmän toteavan. Näitä elementtejä ovat selittävät *siis* ja *silleen niinku* ja pehmentävä *ihan nii*. Myös Nooran rivin 2 kysymys ja sitä perusteleva *ku*-alkuinen lausuma hakevat yhteistä, ja mahdollisesti lehtijutusta eroavaa, mielipidettä Britneyn kuvista.

Seuraava esimerkki liittyy jo aiemmin tässä tutkielmassa tarkastelemaani keskusteluun, jossa puhutaan työpaikasta ja sen käytänteistä. Siinä *ku(n)* sijoittuu kohtaan, jossa asioiden välillä on ristiriita. Herlin toteaa väitöskirjassaan, että *kun* esiintyy kirjoitetussa kielessä tilanteissa, joissa asiat esitetään toisiinsa nähden vastakkaisina (Herlin, 1998, s. 146). Kirjoitetussa kielessä tämä voi näkyä samanaikaisten asioiden ilmaisemisena, jotka ovat keskenään ristiriidassa, mutta myös konsessiivisia implikaatioita sisältävänä suhteena (Kunelius, 1998, s. 146; 160–161). Omassa aineistossani esiintyy harvinaisena tapaus, jossa on nähtävissä tällaisen suhteen ilmaisua.

Esimerkki 5 [SG438]

```

01      Jaana:   ni siin, (0.2) toisel käytävällä? (0.2)
02              s- (.) ni, .hhhh siell_on sitte tää
03              Aila; (.) ja sitten, (0.2) sit on toi:
04              kirjastonhoitaja. .hmmh nii-n, (.)
05              niil on vierekkäiset #huoneet#,
06              (0.2) ja sitten ni, .hhhhhhh (0.2) hhhh
07              niin niin, hhi sitähä ihmiset justiin;
08              (0.8) .mhh ihmettelee et mi- et minkä
09              ↑ihmeen takia. (.) ni, .hh kirjaajaa.
10      ---->  (.) ja mua ei pantu vierekkäin kun me
11              tehdään kuitenkin samaa #työtä#,
12              (0.4) .th ni, (.) se, (0.2) [sillonen ha]llintojohtaja
13      Tuula:                                     [mm-m?      ]

```

Jaana kertoo pitkässä vuorossaan työpaikan työhuonejärjestelyistä. Riveillä 2–5 hän kertoo, että Aila ja kirjastonhoitaja ovat saaneet viereiset huoneet. Samalla Jaana laittaa sormensa pöydälle, ensin toisen sormen Ailan nimen kohdalla ja sitten toisen sormen sanoessaan *kirjastonhoitaja*. Tuula katsoo tässä vaiheessa Jaanan sormia, mutta siirtää katseensa Jaanan kasvoihin tämän lopetettua eleiden tekemisen. Analyysini kannalta tämän osan vuorovaikutuksesta tarkempi litterointi ei ole tarkoituksenmukaista, sillä myöhemmin vuorossa kumpikaan osallistuja ei juurikaan liiku eikä kumpikaan tuota kehollista toimintaa, jota toinen pitäisi vuorovaikutuksellisesti merkittävänä. Rivillä 8 Jaana tuottaa lauseen *minkä ihmeen takia kirjaajaa ja mua ei pantu vierekkäin*, joka sisältää vahvistavan *ihmeen*-sanon (Suomen murteiden sanakirja, *ihme*). Samalla hän esittää kysymyksen, jota hän perustelee rivillä 10 sanomalla *ku me tehdään kuitenkin samaa työtä*. *Ku(n)*-lauseella on vuorossa ihmettelyn syytä ilmaiseva tehtävä, sillä se liittyy rivillä 8 alkavaan kysymykseen. Samalla se perustelee, miksi kysymys on relevantti. Toisaalta *ku(n)*-partikkeli saa myös ristiriitaa osoittavan tehtävän. Vuoronsa alussa Jaana on kertonut, että työpaikalla on tavallisesti tavattu sijoittaa samanlaisia tehtäviä tekevät henkilöt vierekkäisiin huoneisiin. Ennen *ku(n)*-partikkelia Jaana tuottaa kysymyksen, ja *ku(n)*-lause kertoo, että Jaana ja kirjaaja tekevät

samaa työtä eli vierekkäin sijoittaminen olisi tavallisen käytännön mukaista. Rivin 11 jälkeen seuraa tauko. Koska Tuula ei ota tässä SMK:ssa vuoroa, Jaana jatkaa *ni*-partikkelilla, jonka on aiemmassa kirjallisuudessa todettu sitovan tulevaa aiempaan ja jatkavan edellistä ajatusta (Posio, 2019, s. 47; Vilkuna, 2014). *Ni* toimii puhutussa kielessä *ku(n)*-konjunktion parina, ja ilmaisee *ku(n)*-lauseeseen liittyvän päälauseen alkua. Tauot ennen *ni*-partikkelin tuottamista ovat myös tyypillisiä (Vilkuna, 2014). Jaanan *ku(n)*-lause saa tässä yhteydessä kaksi päälausetta, joihin se voi liittyä: sitä edeltävän lauseen ja sitä seuraavan. Tällaisessa tapauksessa *ni* yhdistää *ku(n)*-lauseen aloittamaansa lauseeseen.

Aineistossani yleisimmät käyttötarkoitukset *ku(n)*-partikkelille ovat perusteleva ja aikaan viittaava käyttö. Olen koonnut tähän perustelua esittäviä *ku(n)*-ilmauksia sen mukaan, jos niissä on kausatiivinen tai syy-seuraus-suhdetta ilmaiseva sävy. Niissä on jonkin verran päällekkäisyyttä myös aikaan viittaavien *ku(n)*-sanojen kanssa, mutta kontekstissaan ne ovat kuitenkin ensisijaisesti perustelevia, eivät vuoroa aikaan ja paikkaan sitovia.

Perusteleva *ku(n)* liittyy aineistossani usein tilanteisiin, joissa aloitetaan uusi topiikki. Etenkin tarinoita aloittaessaan keskustelijat pyrkivät tekemään siitä kerrottavan, mutta perustelua ja mielenkiinnon herättämistä tapahtuu myös muunlaisen keskustelutoiminnan yhteydessä (Couper-Kuhlen & Selting, 2017b, s. 314–315; Routarinne, 1995/1997, s. 142). Uusia topiikkeja aloitettaessa topiikin kannalta oleellinen informaatio on nimenomaan *ku(n)*-lauseessa, ei sitä edeltävässä päälauseessa (ks. Laury & Helasvuo, 2023). Mahdollisen tarinan etiäisvuorossa *ku(n)* perustelee tarinan kertomista ja antaa tarinan kertojaksi tarjoutuvalla mahdollisuuden tarkkailla, onko tarinan kuulijaksi aiotun mielestä tarina kerrottavaksi soveltuva (Tainio, 1995).

Kun on yleensä vuoron rakenneyksiköiden rajalla, tyypillisimmin näistä toinen on lause tai molemmat ovat lauseita. Se voi myös olla aineistossani lähellä vuoron alkua, lauseen alusta tarkasteltuna yhden lausekkeen jälkeen (ks. VISK § 1119). *Ku(n)*-lause voi perustella oman vuoron sisältöä, omaa toimintaa tai referoida jonkun toisen esittämiä perusteluita.

Perusteleviin *ku(n)* lauseisiin ei aineistossani liity juuri multimodaalista toimintaa. Poikkeuksena tästä on esimerkki 4, jossa puhuja ilmaisee tunteitaan pudistelemalla päättään *ku(n)*-lausuman aikana.

5.1.2 Aikaan ja paikkaan viittaava *kun*

Toinen *ku(n)*-konjunktion keskeinen merkitys on temporaalinen. Kielitoimiston sanakirjassa temporaalinen merkitys annetaan ensimmäisenä. Omassa aineistossani temporaalisuuden ilmaiseminen ei kuitenkaan nouse erityisen yleisenä tapana käyttää *kun*-konjunktiota.

Selvimmän *ku(n)* ilmaisee aikaa sellaisissa yhteyksissä, joissa sitä edeltää sana *sillon*. *Sillon ku(n)* onkin aineistoni perusteella arkipuheessa vakiintunut ilmaisu, joka kertoo tapahtumajasta. Seuraavassa esimerkissä Katja ja Noora keskustelevat Katjan kissasta.

Esimerkki 6 [Sg 377]

```
01      Noora: mth mut oliks se silloinkin
02          noin paksu.
03      Katja: ehhe he he n(h)o e(h)i hih hih
04      Noora: ↑joo mut oli se silloinki aika iso.
05      Katja: .hhh onhan se silleen iso kissa mut
06          se oli tosi l- se oli tosi laiha silloin
07          ku se tuli sielt He↑systä
08      Katja: .hhh [mut nythän se on ollu tiukal
09      Noora:      [ai jaa
```

Rivillä 1 Noora tuottaa kysymykseksi tulkittavan vuoron *mut oliks se silloinkin noin paksu*, mihin Katja vastaa nauraen *no ei* rivillä 2. Katja tuottaa vastauksensa nauraen ja heti, mikä on kielteisen vastauksen tapauksessa epätavanomaisempaa kuin vastauksen viivyttäminen tai muuten muotoileminen epäsuoremmaksi (Tainio, 1995, s. 96). Katjan suora vastaus osoittaakin, että kissansa omistajana hänellä on huomattavasti enemmän tietoa sen painosta kuin Nooralla, ja siksi hän voi vastata hyvinkin suoraan, mikäli Nooran väite ei pidä paikkaansa. Rivillä 4 Noora tuottaa vastaväitteen *joo mut oli se silloinki aika iso*. Katja tuottaa rivillä 5 vastalauseen tähän vastaväitteeseen ja samalla uuden vierusparin jälkijäsenen rivin 1 kysymysvuorolle: “*onhan se silleen iso kissa mut se oli tosi l- se oli tosi laiha silloin ku se tuli sielt Hesystä.*” Lausuman sisällä *kun* yhdistää tässä tapauksessa lauseita. Päälauseessa *se oli tosi laiha silloin* Katja esittää väitteensä, että kissa oli laiha, ja *kun*-lauseella hän kertoo päälauseen väitteelle ajankohdan. Noora reagoi tähän Katjan vuoroon *aijaa*-dialogipartikkelilla, mikä vastaanottaa tiedon uutena (VISK § 798).

Seuraavassa esimerkissä keskustellaan työpaikan eli toimiston kylmästä ilmasta. Katkelma alkaa keskeltä Tuulan pitkää vuoroa, jossa hän on aiemmin kuvaillut toimistorakennusta ja omaa työhuonettaan.

Esimerkki 7 [Sg438]

Tuulan kehollinen toiminta §

Jaanan kehollinen toiminta +

01 Tuula: .hhhh koko talven kaikis huoneis ↑varpaat
 02 ihan jäässä ja; .hhhhh mul o \$usein, .hh (.)
 \$nostaa kädet pään viereen-->
 03 ↑\$kaulaliina \$kaulassa?
 -->\$vie kädet alas rinnan eteen \$ kädet rinnan edessä-->
 04 (0.4)
 05 Jaana: +ai ja[a.]
 +kallistaa päätä taakse-->
 06 Tuula: [>tom]mone< \$#mmm# +oikeen
 -->\$sormet vastakkain, kädet kaulan eteen-->
 jaa -->+pää jälleen suorana>>
 07 -----> vil\$lakaulaliina kaulas \$kun
 -->\$sormet kaulan suuntaan \$ laskee kädet pöydälle>>
 K1
 08 mä #ä# #ä# teen töitä?
 09 (0.4)
 10 Jaana: .mthh tot[a:,]

Kuva 1: K1

Tuula kertoo rivillä 1 alkavassa vuorossaan siitä, että työpaikalla on kylmä ja hän käyttää usein kaulaliinaa töissä sisällä. Vuoroa tuottaessaan Tuula tekee käsillään liikkeitä kaulansa ja niskansa lähellä. Ensin riveillä 2 ja 3 Tuula vie ensin kätensä niskan taakse ja tuo ne sen jälkeen nopeasti takaisin eteensä. Jaana tuottaa rivillä 5 vastaukseksi *ai jaa* -dialogipartikkelin, joka kertoo hänen vastaanottaneen Tuulan kertomuksen kaulahuivin käytöstä uutena tietona (VISK, § 798). Rivillä 6 Tuula jatkaa rivillä 3 päättynyttä vuoroaan sanomalla *tommone oikeen villakaulaliina kaulas kun mä teen töitä*. Samalla hän tekee riveillä 6 ja 7 jälleen käsillään eleen kaulan ympärillä, minkä voi nähdä kuvasta K1. Ele kuitenkin päättyy rivillä 7 ennen Tuulan *kun*-partikkelin sisältävää vuoroa. Tuulan rivien 6 ja 7 vuoro ei koostu predikaattiverbin sisältävistä lauseista, mutta *kun* yhdistää tässä silti lausuman osia ajallisesti. Ajallisen yhteyden työntöön kanssa lisäksi *kun* vahvistaa ja osittain selittää tässä aiemmin kerrottua: Tuula käyttää kaulaliinaa töissä pitkiä aikoja työskennellessään, ei esimerkiksi vain tietyissä tilanteissa.

Tuulan vuorojensa aikana tuottama kehollinen toiminta viittaa kaulan alueeseen. Hän myös muodostaa sormillaan puoliympyrän kaulansa lähelle (ks. kuva K1) sanoessaan *oikeen villakaulaliina kaulas*. Kehollisella toiminnallaan Tuula kuvailee kaulaliinaansa. Koska puhe on paksusta villakaulaliinasta, Tuulan voidaan katsoa näyttävän käsillään kaulahuivin paksuutta riveillä 6 ja 7. Tulkintaa vahvistaa se, että rivillä 7 aloittaessaan *kun mä teen töitä* -lauseen Tuula lopettaa käsiensä liikkeet, eli käsien liikkeet liittyvät katkelmassa kaulahuivin kuvailuun.

Seuraavassa esimerkissä keskustellaan televisiosarjan sketistä, jossa kissan omistamista verrataan parisuhteeseen. Sketsissä kissa on inhimillistetyssä roolissa, mikä on keskeinen lähde komiikalle. Myös tässä esimerkissä keskustelijat tuottavat kehollista toimintaa, jonka avulla he kuvailevat esinettä. Tässä esimerkissä kehollinen toiminta alkaa edellisestä esimerkistä poiketen vasta *ku(n)*-lauseen jälkeen.

Esimerkki 8 [Sg 377]

Katja +

Noora *

```

01      Noora:      [.hh +fsit siin oli >just
                kat      +laskee katseen alas*-->
02      semmonen et< se oli kissan
03      kaa kyl*vyssä+ ja se nu: *oli sitä*
                *nostaa oikeaa kättä*-----*-->
                kat      -->+nostaa katseen>
04      *kynt*tiläillallis(h)      *ellahf      *
                -->*,,,,*nostaa molemmat kädet*kädet pöydälle*-->
06      Katja: hah ha [ha ha
07      Noora:      [fja sit se loppu
08      -----> just siihen et ku ne sängyssä *se
                -->*nostaa oik. kättä sivulle*-->
09      kissa #tälleen *sammutti# (.) [valot*f
                -->*nopea veto alas      *pöydälle-->
                K1      K2      K3
10      Katja:      [ha hahhh

```


Kuva 2: K1

Kuva 3: K2

Kuva 4: K3

Noora on jo aiemmin kertonut jakson kohtaauksista, mutta hän aloittaa rivillä 1 uudesta kohtauksesta kertomisen. Noora muotoilee vuoronsa alun siten, että hän ilmaisee siinä puheenaiheen vaihtuvan ainakin osittain. Kohtauksessa päähenkilö on kateellinen näkemälleen pariskunnalle, mutta kotiin päästyään hänen kissansa tekeekin asioita, joita yleensä kumppani tekisi. Noora kertoo tarinaa jaksosta vuoroissaan, ja Kaisa reagoi näihin nauraen.

Rivillä 7 Noora kertoo jakson lopusta: *“ja sit se loppu just siihen et ku ne sängyssä se kissa tälle sammutti valot.”* Nooran lausuma ei koostu kirjallisen kielen kuvauksen kannalta helposti tulkittavista tai kokonaisista lauseista, vaan hänen lausumansa sisältää lausemaisia aineksia, jotka eivät kuitenkaan kaikki sisällä predikaattia. Nooran vuoron alku rivillä 7 antaa odottaa, että hän kertoo seuraavaksi, mitä jakson lopussa tapahtuu. Vuoro on tuotettu hymyillen, mikä osaltaan projisoi tulossa olevan asian huvittavuutta tai hauskuutta. Noora tuottaa ensin yleiskonjunktion *et*, joka on lausumapartikkelina lisäävä, ja sen jälkeen *ku*-lausuman, joka tässä kertoo aikaa ja paikkaa (*ku ne sängyssä*). Nooran vuorossa *ku* asettaa vuorossa kerrotulle toiminnalle ajan suhteessa kohtauksen tapahtumiin ja paikan eli sängyn.

Nooran kehollinen toiminta osoittaa, että hän orientoituu taustatietojen antamiseen rivin 7 alusta rivin 8 *se*-alkuiseen lausumaan asti. Tämän ajan hän pitää käsiään pöydällä tai hyvin lähellä pöytää, eikä tee niillä vuorovaikutuksellisesti merkittävää toimintaa. Tilanne muuttuu, kun Noora sanoo *se kissa tälleen sammutti valot*, ja vie ensin oikean kätensä ylös oikealle, ja

vetäisee sen nopeasti alas. Liike näkyy kuvissa K1–K3. Katja osoittaa seuraavansa Nooran kehollista toimintaa alkamalla nauraa jo ennen kuin Noora tuottaa sanan valot. Katjan nauru alkaa samalla hetkellä, kun Noora vetäisee kätensä alas. Aiempi *ku*-lausuma sijoitti tapahtumat tiettyyn aikaan ja paikkaan eli iltaan sängyssä. Yhdistettynä tähän Nooran käsiele rivillä 9 on tulkittavissa valojen sammuttamiseksi, ja tätä tulkintaa tukee paitsi Katjan reaktio, myös Nooran tuottama sana *tälleen*.

Seuraavassa esimerkki on osa pidempää kerrontajaksoa, jossa Noora kertoo kissansa käytöksestä.

Esimerkki 9 [Sg 377]

Nooran kehollinen toiminta +

```

01      Noora: mth ja sit yks ilta [meil oli
02      Katja:                [fhhh .hhf
03      Noora: akvaariossa vielä valot päällä
04  --->      #alakerrassa# >ku me mentiin< ylös
05                nukkuu+ ja.
                >>+nostaa katseen kissasta Katjaan-->
06                (1.0)
07      Katja: hahhh
08      Noora: mä kurkk(h)+as(h)in vielä sinne
                -->+nojautuu eteenpäin >>

```

Noora on jo aiemmin kertonut useita kissaansa liittyviä lyhyitä tarinoita, ja hän aloittaa rivillä 1 uuden tarinan sanomalla *ja sit yks ilta meil oli akvaariossa vielä valot päällä alakerrassa*. Katja nauraa rivillä 2 vielä edellistä kertomusta. Rivillä 4 Noora tuottaa *ku(n)*-alkuisen lauseen *ku me mentiin ylös nukkuu ja*. Tätä seuraa lyhyt tauko, jonka jälkeen Katja naurahtaa ja osoittaa samalla, että Noora voi jatkaa kertomusta. Nooran vuoro aloittaa kertomuksen kissan toiminnasta illalla, ja jo ensimmäisellä rivillä hän kertoo tapahtuma-ajan ja jatkaa, että *akvaariossa oli valot päällä*, mikä myöhemmin paljastuu syyksi sille, että Noora näki kissan alakerrassa vielä mentyään ylös. *Ku(n)*-lause ei kerro tarinan taustaa, vaan pikemminkin tietyn tarinan kannalta olennaisen asian, ja lisäksi se tuo vuoroon ajan lisäksi myös tapahtumapaikan. *Ku(n)*-lauseen päälause *meil oli akvaariossa vielä valot päällä* saa kertomuksessa taustatiedon lisäksi keskeisen asian roolin. Noora päättää vuoronsa tämän jälkeen, mutta tuottaa jatkoa projisoivan *ja*-lausumapartikkelin. Tämä viittaa siihen, että Noora odottaa Katjalta vahvistusta siitä, että hän on ymmärtänyt tarinan kannalta olennaiset aikaan ja paikkaan liittyvät taustatiedot. Katja nauraa rivillä 7, minkä jälkeen Noora jatkaa, mikä vahvistaa tulkintani siitä, että Noora jäi odottamaan reaktiota.

Katja jättää vuorossaan riveillä 3 ja 4 tekijän ilmaisemisen aivan vuoron loppuun, sillä tekijä käy ilmi ainoastaan omistusliitteestä. Erityisesti Katja rakentaa direktiiviksi muodostuvan vuoronsa passiivin ja nollapersoonan avulla niin, että hän ei suoraan komenna tai käske Nooraa avaamaan ikkunaa. Suomen kielelle on katsottu olevan tyypillistä häivyttää tekijä kohteliaissa ilmaisuissa (Lampinen, 1990, s. 83–84). Erityisesti passiivin käyttö on katsottu puhekielessä yleiseksi tavaksi rakentaa kohteliaita pyyntöjä, mutta myös nollapersoonaa on tunnistettu tällaiseksi piirteeksi (Lampinen, 1990, s. 84). Esimerkkini varsin epämuodollisessa keskustelutilanteessa teen tarjoamisesta alkavasta sekvenssistä rakentuu erilaisia kohteliaiden direktiivien rakentamisen keinoja sisältävä jakso, joka päättyy siihen, että Noora nousee avaamaan ikkunan kuten kuvasta K2 näkyy.

Aikaan viittaava *ku(n)* esiintyy aineistossani yleensä vuoron sisällä, ja sitä edeltää joko kokonainen lause tai lauseenkaltainen predikaatiton lausuma. Tyypillistä aineistossani on myös, että pelkästään aikaan viittaavaa tietoa sisältävää lausetta edeltävää *ku(n)*-partikkelia edeltää *silloin*. *Ku(n)*-lause sisältää tapahtumien ymmärrettävyyden kannalta olennaista tietoa ajasta ja välillä myös paikasta. Aikaan viittaavat *ku(n)*-lauseet ovat aineistossani tyypillisesti lyhyitä ja nopeita, eivätkä ne saa suurta painoarvoa vuoron sisällössä.

Tuottaessaan aikaan viittaavia *ku(n)*-lauseita puhujat eivät yleensä tuota kehollista toimintaa, vaikka he jopa saman vuoron sisällä tai muissa lähellä olevissa vuoroissa olisivat käyttäneet käsiensä tai vartalonsa liikkeitä toistuvasti tärkeänä vuorovaikutuksensa resurssina. Toisaalta *ku(n)*-lauseen aikana vastaanottaja saattaa liikkua tilassa, mikä näkyy *ku(n)* *kääntyy* -tyyppisessä esimerkissäni, jossa toiminta on direktiivistä, ei niinkään kuvailevaa.

5.2 Vakiintuneita tai vakiintuvia ilmaisuja

5.2.1 Kiva *ku(n)*

Tässä luvussa käsittelen sellaisia tapauksia, joissa *ku(n)*-lauseita edeltää adjektiivi *kiva* tai muu adjektiivi. Kielitoimiston sanakirjassa näitä lauseita kuvataan ”*että*-lauseen luonteisiksi syytä tai ehtoa ilmaiseviksi sivulauseiksi”. *Kiva ku(n)* -rakenne on suomen kielessä tavallinen, mikä näkyy esimerkiksi sanaparilla tehtyjen Google-hakutulosten runsaassa määrässä.

Omassa aineistossani *kiva ku(n)* painottuu tiettyyn aineistoon ja tietyille puhujille. Tämän

tutkielman puitteissa en kuitenkaan pohdi sen enempää sitä, liittyykö *kiva ku(n)* -rakenne erityisesti tiettyihin sosiolekteihin.

Seuraavassa katkelmassa keskustellaan uudesta urheiluharrastuksesta. Aiemmin keskustelussa on puhuttu työasioista, ja liikunta ja vapaa-aika on kokonaan uusi aihe.

Esimerkki 12 [Sg 438]

Jaana +

Tuula *

```
01 ---> Tuula:  =mm-m; (3.0) .mthhh >↑se must on nyt ki+va kun;<
                                     >>+katsoo Tuulaa-->>
02 --->          .hh (.) tota:, (1.0) ku mul on *tää nyt
                                     *nyökkää*-->
03              ↓o*n tämä uus? (.) *urheiluharrastus?
--->*          *nyökkää*-->
04              .th[hh ]* niinku ennehän mä aina
               -->*
05          Jaana:      [mm,]
06          Tuula:      kävin lenkillä.
07                    (0.2)
```

Tuula aloittaa vuoronsa rivillä 1 mielipidettä ilmaisevalla *se must on nyt kiva* -lauseella.

Välittömästi tämän jälkeen hän tuottaa *kun*-lausumapartikkelin, jota seuraa hengitystä, kolmen sekunnin katkos, *tota*-partikkeli ja uusi sekunnin mittainen tauko. Tuula kääntää katseensa Jaanaan *kiva*-sanana puolessavälissä. Tauot ja *tota*-partikkeli viittaavat puheen suunnitteluun. Rivillä 2 Tuula aloittaa uuden lauseen *ku mul on tää nyt on tämä uus urheiluharrastus*. Hän lisää vielä riveillä 4 ja 6 *niinku ennehän mä aina kävin lenkillä*. Jaana tuottaa rivillä 5 minimipalautteen *mm*, joka hyväksyy Tuulan vuoron vastaanotetuksi ja antaa Tuulalle mahdollisuuden kertoa lisää uudesta harrastuksesta.

Tuula tuo rivillä 3 tuottamallaan päälauseella *se must on nyt kiva* keskusteluun odotuksen, että hän aikoo ilmaista mielipiteen tai kannanoton (ks. Aalto, 1998, s. 27). Samalla *kiva* lauseen lopussa antaa odottaa, että kannanotto on positiivinen tai ainakin positiiviseksi muotoiltu. Tuula tuottaa tämä jälkeen *ku(n)*-lauseen, jossa hän kertoo, että hänellä on uusi urheiluharrastus. *Ku(n)*-lauseessa esitellystä urheiluharrastuksesta muodostuu keskustelun uusi topiikki. Tuulan ensimmäinen nyökkäys on rivillä 2 sanojen *tää nyt* kohdalla. Tätä seuraa kuitenkin pieni epäröinti, ja Tuula nyökkää uudelleen sanan *urheiluharrastus* kohdalla ja osoittaa sen muuta vuoroa painokkaammaksi. Tuula perustelee topiikkia myös sanomalla *niinku ennehän mä aina kävin lenkillä*, mikä korostaa asioiden muutosta aiemmasta ja mahdollisuutta keskustella uudesta aiheesta.

Seuraavassa esimerkissä *kiva ku(n)* liittyy kannanottoon samalla tavalla kuin edellisessäkin. Erona aiempaan on se, että mielipidettä konventionalisoituneesti ilmaisevaa *musta on -* ilmaisua ei käytetä tässä esimerkissä. Aiemmin keskustelussa on puhuttu fysioterapiassa käymisestä ja siitä, kuka käynnit maksaa.

Esimerkki 13 [Sg 437]

```
01      Jaana:  ↑joo ei.
02                (0.2)
03 ---> Tuula: >meil on niin kiva kun meillä töistä<
04                #m:#:ak↑setaan kaikki.
05                (0.4) tkaikki fysikaaliset maksetaan
06                [ni, .hhhh ei #m:#:uuten tulis varmaan] ↑käytyä°kää°.
07      Jaana:  [.mthh @mheill_oli silloin Asunto-
```

Riveillä 3–4 Tuula tuottaa kannanoton *meil on niin kiva kun meillä töistä maksetaan kaikki*. Esimerkin 12 tapaan päälause on myös tässä vuorossa merkattu mielipiteen ilmaisuun, ja *kun-*lauseeseen sisältyy varsinainen uusi asia, joka voi myös tulla keskustelun puheenaiheeksi. Keskustelu jatkuu rivillä 7 Jaanan vuorolla, jossa hän kertoo vuorostaan oman entisen työpaikkansa työsuhde-eduista. Erona aiempaan esimerkkiin tässä *kun-*partikkelin ympärillä ei esiinny puheen suunnittelua, vaan Tuula tuottaa *kunin* tauoita ja ilman muita partikkeleita.

Aineistossani *kiva ku(n)* -ilmaisut vaikuttavat olevan tapa tuoda uusi aihe keskusteluun ja samalla ottaa kantaa siihen, millainen suhtautuminen aiheeseen on puhujalla. Mielipide tai kannanotto ei kuitenkaan nouse yleensä keskustelussa topiikiksi, vaan keskustelu jatkuu *kun-*lauseessa kerrostusta asiasta. Kannanoton tekeminen voikin olla keskustelijalle eräs keino tuoda haluttu topiikki keskusteluun, ja kuten aiemmin olen jo tässä tutkielmassa havainnut, *kun-*lauseet ovat yleisiä tilanteissa, joissa keskustelun topiikki vaihtuu.

Samalla *kiva ku(n)* -tyyppiset ilmaisut muodostavat erään *ku(n)*-konjunktion käyttötilanteen puhekielessä, jossa *ku(n)* esiintyy yksin ilman muita partikkeleita. Näissä lauseissa *ku(n)* on syytä ilmaiseva. *Ku(n)* on esimerkeissäni kieliopillisesti erilaisessa tehtävässä: ensimmäisessä esimerkissäni *ku(n)* on tulkittavissa vähemmän temporaaliseksi, kun taas jälkimmäisessä *ku(n)* voi saada selkeämmin temporaalisen tulkinnan, mikä voi liittyä siihen, että fysioterapiakäynnit ovat tilanteina harvinaisempia ja siten ajallisesti rajatumpia kuin urheiluharrastus. Jälkimmäisessä esimerkissä myös Jaana orientoituu Tuulan *kun-*lauseen

temporaalisuuteen, sillä hän alkaa kertoa aiemmista kokemuksistaan työpaikalla, eli sitoo vastaavat kokemuksensa aikaan.

5.2.2 *Ku(n)* partikkelisoituneen verbin jäljessä

Partikkelisoituminen on kieliopillistumisen prosessi, jossa verbistä tai muusta sanasta muodostuu taipumaton sana, partikkeli, ja sen merkitys ja käyttö konventionalisoituu keskustelussa uudella tavalla. Hakulinen ja Seppänen toteavat näin käyneen *katso-*imperatiiville kahdesti, aiemmin muotoon *kas* ja sittemmin muotoon *kato*, jota tarkastelen tässä luvussa yhtenä yleisenä *ku(n)*-partikkelia edeltävänä sanana (Hakulinen & Seppänen, 1992, s. 527). Samalla heidän mukaansa *kato ku(n)* vaikuttaa muodostaneen oman konventionalisoituneen, verbin ja partikkelin rajamaille jäävän rakenteensa (Hakulinen & Seppänen, 1992, s. 537). Samoin *kuule* on partikkelisoitunut ja yksikön toisen persoonan muodoista tavanomaisin huomionkohdistin. Muita huomionkohdistimen kaltaisia yksikön toisen persoonan kiteytyneitä ilmaisuita ovat myös sanat *kuule*, *oota*, *arvaa*, *aattele* ja *tietsä~tiätsä~tiiätsä* (Suomalainen, 2018, s. 328, 2020, s. 35). Partikkelisoitunut verbi toimii vuorovaikutuksessa aiemman tutkimuksen mukaan huomionkohdistimen kaltaisena ilmaisuna, jota käytetään keskustelun kannalta tärkeiden vuoron kohtien edellä herättämässä huomiota ja kehottamassa vastaanottajaa kuuntelemaan tarkasti (Hakulinen ym., 2003, s. 215). Toisaalta näillä huomionkohdistimen kaltaisilla partikkelisoituneilla tai partikkelisoitumassa olevilla verbeillä voidaan ilmaista myös selitystä tai odotuksenvastaisuutta (VISK § 858).

Seuraavassa esimerkissä tarkastelen *kato ku(n)* -ilmaisua.

Esimerkki 14 [Sg 438]

Jaana +

Tuula *

```

01      Tuula:   =↑no ei sekään↑ kyl välttämättä ollenkaan
02      oo kiva?
03 --> Jaana:   .hh *↑ei ookkaa;* (.) *ja sit *kato ku; .hhhh
                *pudistaa * *.....* kädet eteen, kumartuu*-->
04      aina sillon ku Aila on #töissä#. (0.2)
05 ---->      *ni kato ku meithän ei oo siin neljännes
                --->*osoittaa sormella eteen, nojaa toiseen käteen-->
06      kerrokses muuta ku kolme duunis. [.hhhh]
07      Tuula:   [mm:.,]
```



```

                                *katsoo Jaanaa-->*
07      likka sielt meidän töistä, .hhhh ni,
08      <hhhh (0.2) #ö# se oli +lähdös vielä
                                +nostaa oik. käden-->+
09      +niinku muit                +ten pääkaupunkiseutulais+ten
-->+heilautus oik. kädellä+laittaa käden pöydälle +
10      kanssa ni sit, .hhhh ↑+juhlimaan+ viel
                                +nyökkää-->+
11      ↓+#sen jälkeen#+? (0.2) mut sit se rupes
                                +nyökkää -->+
12      mieltii et ei hitto et ei hän +taida
                                +nostaa käden korvalle-->+
13      läh+teekkää, +.hh*hh ja parempi oli ettei
-->+poskelle-->+
                                --->*katse alas, käsi pöydän alle-->*
14      lähtenyk*kää aattele et +sil oli
                                +käsi niskalle-->>
                                --->*käsi jää, katse Jaanaan-->*
15      ↑semmoset *saappaat                *. .hhmh mis ei ollu
                                -->*siirtyy, kats. Jaanaa*
16      ----> *vuo#rii ollen#°kaa°. (.) ja aattele ku
                                *vaihtaa asentoa, katsoo Jaanaa-->*
17      oli joku kaksikymment astetta pak*[kasta.]
                                *katsoo alas-->*
18      Tuula:                [nii ku]
19      siel oli nii *↑hitsin kylmä oikee.
                                --->*katsoo Tuulaa-->>

```

Rivillä 16 Jaana tuottaa *aattele ku* -ilmaisun. Ennen tätä hän kuvailee, että Miralla oli säätilaan nähden liian kylmät kengät jalassa. *Aattele ku* on vuoron sisällä siten, että *aattele*-verbin muodostaa päälauseen, ja *kun*-lause *ku oli joku kaksikymment astetta pakkasta* on sivulause. Säätilan kylmyys on korosteista vuorossa, mikä näkyy Jaanan tavassa rakentaa vuoro. Rivillä 3 Jaana toteaa, että *oli niin sika kylmää ku olla ja saattaa siis kauhee pakkanen*. Vuoron lopussa Jaana palaa jälleen säätilan kylmyyteen *kun*-lauseessaan. *Aattele ku* saa vuorossa selkeän funktion huomionkohdistimena. *Kun*-konjunktion on nähty olevan partikkelisoituneen *kato*-verbin jäljessä yleiskonjunktio, joka liittyy lauseen *kato*-sanaan kantamatta sen enempää merkitystä (Hakulinen & Seppänen, 1992, s. 530). Esitän, että *aattele*-verbin tapauksessa tilanteen voi nähdä, jos ei erilaisena, niin ainakin sävyeroja käytön osalta sisältävänä. *Ku(n)*-lause *oli joku kaksikymment astetta pakkasta* selittää vuorossa kuvatun toiminnan syytä, ja sisältää samalla vuoron ymmärtämisen kannalta oleellista tietoa. Kuten jo aiemmin olen todennut, syyn ja perustelun ilmaiseminen on yksi keskeisimpiä *ku(n)*-konjunktion käytöistä arkikeskustelussa. Toisin kuin edellisissä esimerkeissä, tässä esimerkissä kehollinen toiminta ei liity *ku(n)*-partikkeliin, ja muutenkin sen vuorovaikutuksellisuus on melko vähäistä.

Aiemmin vuorossa rivillä 14 Jaana käyttää *aattele*-sanaa *et*-konjunktion kanssa: *ja parempi oli ettei lähtenykkää aattele et sil oli semmoset saappaat*. Tässä *aattele et* on perustelemassa Jaanan mielipiteen syytä. Tämän perusteella voisi siis ajatella, että vaikka *ku(n)* kantaa usein syytä ilmaisevaa funktiota puhutussa suomen kielessä, yksikön toisen persoonan imperfektimuotoinen *aattele* voi myös yksin kohdistaa huomiota nimenomaan syyn kertomiseen. Havaintoani tukee Hakulisen ja Seppäsen havainto siitä, että *kato*-partikkeli on saanut nimenomaan kausaalisuhteita ilmaisevan funktion tietyissä tilanteissa (Hakulinen & Seppänen, 1992, s. 542).

6 Lopuksi

Olen tutkielmassani tarkastellut keskusteluanalyttisen metodin avulla aineistoani ja hyödyntänyt vuorovaikutuslingvistiikan tarjoamia käsitteitä aineiston analysoinnin tukena. Analyysini perusteella *ku(n)* paitsi yhdistää vuoron osia toisiinsa, myös osoittaa paikkoja perusteluille ja toiminnan syille. *Ku(n)* on yleinen, erityisesti muiden taipumattomien sanojen kanssa, myös silloin, kun keskustelijat ilmaisevat ajallisia suhteita vuorojen ja laajemmin sekvenssin sisällä. Lisäksi sillä on käyttöä direktiiveissä ja se voi ilmaista myös ristiriitoja vuoron eri osien välillä.

Aineistossani keskeisimmäksi *ku(n)*-partikkelin käyttötavaksi arkikeskustelussa osoittautui aiemman tutkimuksen kanssa vastaavalla tavalla käyttö syyn tai perustelun ilmaisemisessa (ks. Herlin, 1998). *Ku(n)*-partikkelin ollessa perusteleavassa funktiossa osana sellaista vuoroa, joka aloittaa uuden topiikin, topiikin kannalta tärkein tieto on yleensä pakattuna *ku(n)*-lauseeseen (ks. Laury & Helasvuo, 2023). Syytä ilmaiseva *ku(n)* voi myös liikkua vuoron rakenneyksikön sisällä, eikä se aina ole sen alussa tai lopussa. Syyn tai perustelun ei tarvitse olla puhujan oma, vaan *ku(n)* esiintyy aineistossani myös toisten mielipiteiden referoinnin yhteydessä. Joskus syytä tai perustelua ilmaiseva *ku(n)* voi esiintyä myös *vaikka*-konjunktion kaltaisessa yhteydessä.

Aikaan viittaava *ku(n)*-lausuma sisältää usein tietoa myös paikasta. Aineistossani aikaan liittyvää *ku(n)*-konjunktiota edelsi usein *silloin*. Ilman *silloin*-sanaa aikaan liittyvät *ku(n)*-lausumat ovat aineistossani lyhyitä eivätkä ne saa painollista asemaa vuorossa. Monet niistä eivät ole lauseita, vaan niille on tavallista esimerkiksi predikaatin puute. Toisaalta aikaan liittyvä *ku(n)* on aineistossani myös kerran direktiivin keskeisenä osana. Tähän direktiiviin liittyy myös selkeää kehollista toimintaa.

Tarkastelen tutkielmassani myös muutamia vakiintuneita *ku(n)*-sanan ja muut partikkelin, partikkelisoitumassa olevan verbin tai adjektiivin liittoja. Yleisimpiä näistä aineistossani olivat huomionkiinnittimen kaltaisella partikkelisoitumassa olevalla verbillä alkavat *ku(n)*-ilmaisut kuten *aattele ku(n)* tai *kato ku(n)*. Näissä tapauksissa *ku(n)* toimii yleiskonjunktion kaltaisena partikkelina, joka kieliopillisesti liittää sitä seuraavan lausuman edeltävään verbiin. Ilmaisujen tarkoitus on kiinnittää keskustelussa huomiota. Aineistossani esiintyi myös useita tapauksia, joissa *ku(n)* oli sanan *kiva* jälkeen. Näissä tapauksissa kyse on uuden topiikin tuomisesta keskusteluun samalla tehden siihen liittyen jo alkuun oma kannanotto. *Ku(n)*-lause

sisältää näissäkin tapauksissa olennaisimman informaation tulevan topiikin kannalta, ja puhujan oma suhtautuminen, jota hän ilmaisee päälauseessa, on toissijainen.

Perustelevan funktion lisäksi keskeistä ja toistuvaa aineistossani oli se, että *ku(n)*-lauseet liittyivät monesti uuden topiikin aloittamiseen, ja niihin pakkautui uuden topiikin kannalta runsaasti keskeistä tietoa. Toisaalta tällaisia tapauksia eivät olleet niinkään aikaan viittaavat *ku(n)*-partikkelit.

Eronteko aikaan ja syyhyn tai perusteluun viittaavien *ku(n)*-partikkelien välillä on monesti ollut vaikeaa ja tulkintoja voi tehdä monilla eri tavoilla (ks. myös. Herlin, 1998). Osaa muistakin jaotteluista on ollut vaikeaa tehdä. *Ku(n)* esiintyy erilaisissa ympäristöissä ja sen voi katsoa toimivan samanaikaisesti monissa eri tehtävissä, ja lopulta vastaanottajan tulkinta ratkaisee, millaiseksi *ku(n)* on tulkittava tehtävältään kyseisessä tapauksessa. Toisaalta Jääskeläinen ja Koivisto ovat esittäneet, että erontekojen vaikeus johtuu konjunktioiksi nimetyin kategorian historian saatossa syntyneestä määrittelystä joukoksi sanoja, joiden keskeinen tehtävä on yhdistää lauseita (Jääskeläinen & Koivisto, 2012, s. 599).

Olen tarkastellut kaikkia aineistoni esimerkkejä jonkin verran kehollisen toiminnan näkökulmasta ja tehnyt tarkat Mondadan konventioiden mukaiset litteraatit suurimmasta osasta tapauksia. Valintaperiaatteenani oli, että teen tarkemman litteraatin vain niistä aineistoni tapauksista, joissa joko vaikuttaa olevan *ku(n)*-partikkeliin liittyvää kehollista toimintaa tai jotka ovat samankaltaisia sellaisten tapauksien kanssa, joissa kehollista vuorovaikutusta *ku(n)*-partikkelin kanssa on ollut havaittavissa. Halusin myös sisällyttää aineistostani melko suuren osan tutkielmaan esimerkkien muodossa.

Ku(n)-partikkelin suhteesta keholliseen toimintaan muodostuu tilanteinen ja vaihteleva kuva, sillä tapaukset ovat keskenään erilaisia. Luvussa 5.1.2 esittelen sellaisia tapauksia, joissa puhuja kuvailee jotakin esinettä tai toimintaa välittömästi ennen tai jälkeen *ku(n)*-alkuista lausumaa. Luvun tapauksissa kuvailuun liittyy myös kehollista toimintaa, jossa puhuja näyttää erityisesti käsiensä liikkeiden avulla kuvailemiensa esineiden ominaisuuksia tai toiminnan tapaa. Kehollisesti tuotettu kuvailu rajoittuu vuorossa *ku(n)*-lausumien ulkopuolisiin kohtiin.

Ku(n)-lausuma antaa toiminnalle tai kerronnalle raamit ajassa ja tilassa, ja multimodaalinen toiminta tapahtuu näiden reunaehtojen puitteissa. Luvun 5.2 alaluvuissa on useampia tapauksia, joissa sekä kehollinen toiminta että *ku*-partikkeli liittyisivät sellaisiin kohtiin, jotka ovat sekvenssin tai topiikin kannalta erityisen merkityksellisiä. Esimerkissä 14 puhuja käytti

sekä *kato ku* -partikkelia että kehollista toimintaansa kiinnittääkseen vastaanottajan huomion vuoron tiettyyn kohtaan, mutta näitä keinoja käytetään myös paljon toisistaan riippumatta.

Eräs runsaasti aineistossani esiintynyt tapaus on *et ku(n)*, jonka olen kuitenkin päättänyt rajata pääosin tämän tutkielman ulkopuolelle. Olen valinnut *et ku(n)*-tapauksia käsittelyyn, mikäli niissä *ku(n)*-partikkelilla on oma selkeä funktionsa. *Et* on lisäävä lausumapartikkeli, ja monesti *et ku(n)* -partikkelia seurasi perusteleva lisäys. Lisäksi *et ku(n)* esiintyi aika ajoin aineistossani tilanteessa, jossa puhuja suunnittelee puhetta. Myös osa *ku(n)*-partikkeleista aineistossani liittyi puheen suunnitteluun. Nämä aiheet tarjoavat tulevaisuudessa mahdollisuuksia jatkotutkimukselle.

Kun tarkastelun kohde on lausumapartikkelina ja konjunktiona monikäyttöinen ja yleinen, tarkastelijan on vaikea löytää tyhjentävästi kaikkia käyttöjä, varsinkaan silloin, kun kyse on keskusteluaineistoon pohjautuvasta tutkimuksesta. Tutkielman kirjoittamista aloittaessani minulla oli toiveena, että voisin sanoa tutkielmassani kuvanneeni kattavasti *ku(n)*-partikkelin käyttöä suomenkielisessä arkivuorovaikutuksessa. Vaikka voin sanoa löytäneeni aineistostani keskeisimmät käytöt eli synn tai perustelun ilmaisemisen ja ajallisten raamien asettamisen, on aineistossani myös paljon sellaisia tapauksia, jotka jäivät yksittäisiksi ja joita on sen takia vaikea analysoida tai sijoittaa kategorioihin. Suurempi aineisto mahdollistaisi käsillä olevaa tarkemman esityksen tekemisen partikkelin eri käytöistä vuorovaikutuksessa ja sen yhteydestä osallistujien keholliseen toimintaan. Teknologian kehittyessä ja aineistojen lisääntyessä *ku(n)*-partikkelista saataneen tulevaisuudessa parempi kuva.

Lähteet

- Auer, P. (2005). Projection in Interaction and Projection in Grammar. *Text & Talk*, 25(1), 7–36.
- Clayman, S. E. (2013). Turn-Constructional Units and the Transition-Relevance Place. Teoksessa J. Sidnell & T. Stivers (Toim.), *The Handbook of Conversational Analysis* (1. p., s. 150–166). Blackwell Publishing Ltd.
- Couper-Kuhlen, E., & Selting, M. (2017a). *Interactional linguistics: Studying language in social interaction*. Cambridge University Press.
- Couper-Kuhlen, E., & Selting, M. (Toim.). (2017b). Topic and Sequence. Teoksessa *Interactional Linguistics: Studying Language in Social Interaction* (s. 312–354). Cambridge University Press. Cambridge Core.
<https://doi.org/10.1017/9781139507318.007>
- Etelämäki, M. (2016). Esipuhe artikkelin Keskustelun vuorottelujäsennyksen perussystematiikka suomennokseen. *Virittäjä*, 120(3), 1–7.
- Haakana, M., & Visapää, L. (2014). Eiku—Korjauksen partikkeli? *Virittäjä*, 118(1), 41–71.
- Haddington, P., Eilittä, T., & Kamunen, A. (Toim.). (2023). *Complexity of interaction: Studies in multimodal conversation analysis*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1007/978-3-031-30727-0>
- Hakulinen, A. (1997). Vuorottelujäsennys. Teoksessa L. Tainio (Toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* (2. painos, s. 32–55). Vastapaino.
- Hakulinen, A. (2016). Lauserakenteet. Teoksessa M. Stevanovic, C. Lindholm, & I. Arminen (Toim.), *Keskustelunalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* (s. 122–142). Vastapaino. <https://finna.fi/Record/3amk.267341>

- Hakulinen, A., Keevallik Eriksson, L., & Lindström, J. (2003). Kuule, kule, hördu—
Projicerande partiklar i finska, estniska och svenska. Teoksessa *Grammatik och samtal*
(Vol. 63, s. 199–218). Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:686873/FULLTEXT02.pdf>
- Hakulinen, A., & Seppänen, E.-L. (1992). Finnish kato: From verb to particle. *Journal of Pragmatics*, 18(6), 527–549. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90118-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90118-U)
- Harjunpää, K., Mondada, L., & Svinhufvud, K. (2019). Multimodaalinen litterointi keskusteluanalyysissä. *Puhe Ja Kieli*, 39(3), 195–220.
- Harjunpää, K., Niemi, J., & Sorjonen, M.-L. (2020). Keskusteluanalyysi ja vuorovaikutuslingvistiikka. Teoksessa *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* (s. 896–941). SKS. <https://oa.finlit.fi/books/e/10.21435/skst.1457> (Original work published 2020)
- Heath, C., & Luff, P. (2013). Embodied Action and Organizational Activity. Teoksessa *The Handbook of Conversational Analysis* (1. p., s. 283–308). Blackwell Publishing Ltd.
- Helasvuo, M.-L., & Laury, R. (2018). The relativizer ku(n) in spoken Finnish: Patterns of usage and path of development. *Oralité, Information, Typologie. Orality, Information, Typology., Langue et Parole*, 283–316.
- Herlin, I. (1998). *Suomen kun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jewitt, C., Bezemer, J. J., & O'Halloran, K. L. (2016). Introducing multimodality. Teoksessa *Introducing multimodality* (1st ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315638027>
- Jääskeläinen, A., & Koivisto, A. (2012). Konjunktio, partikkeli vai konnektiivi? *Virittäjä*, 116(4), 591–601. <https://doi.org/10.23982/vir.7488>
- Kallio, A. (2021). Litterointimerkit ja esimerkkioitteet. Teoksessa J. Vuori (Toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-prosessi/litterointiesimerkit/>

Keevallik, L. (2018). What Does Embodied Interaction Tell Us About Grammar? *Research on Language and Social Interaction*, 51(1), 1–21.

<https://doi.org/10.1080/08351813.2018.1413887>

Kunelius, S. (1998). *Niinku-partikkeli keskustelussa*. [Pro gradu -tutkielma]. Helsingin yliopisto.

Lampinen, A. (1990). Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat. *Sananjalka*, 32(1), 77–92.

<https://doi.org/10.30673/sja.86526>

Laury, R. (2012). Syntactically Non-Integrated Finnish Jos 'If'-Conditional Clauses as Directives. *Discourse Processes*, 49(3–4), 213–242.

<https://doi.org/10.1080/0163853X.2012.664758>

Laury, R., & Helasvuo, M.-L. (2023). Main clauses of relative clauses in Finnish conversation: Where is the important information? Teoksessa T. I. Davidjuk, I. I. Isaev, J. V. Mazurova, & A. A. Kibrik (Toim.), *Jazyk kak on est': Sbornik statej k 60-letiju Andreja Aleksandroviča Kibrika* (s. 37–42). Buki Vedi. https://iling-ran.ru/aak60/aak60_book.pdf

Lindholm, C., Stevanovic, M., & Peräkylä, A. (2016). Johdanto. Teoksessa M. Stevanovic & C. Lindholm (Toim.), *Keskusteluanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* (s. 9–30). Vastapaino.

Posio, I. (2019). *Sanojen niin, näin ja noin monitulkintaisuus* [Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto]. <https://www.utupub.fi/server/api/core/bitstreams/1af05cd2-5e83-47c2-b601-8af62c5d077b/content>

- Raevaara, L. (1997). Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa L. Tainio (Toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* (2. painos). Vastapaino. (Original work published 1995)
- Routarinne, S. (1997). Kertomuksen rakentaminen. Teoksessa L. Tainio (Toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* (2. painos, s. 138–155). Vastapaino. (Original work published 1995)
- Sacks, H. (1992a). *Lectures on Conversation: I* (G. Jefferson, Toim.; Repr.). Blackwell.
- Sacks, H. (1992b). *Lectures on Conversation: II* (G. Jefferson, Toim.). Blackwell Publishers.
- Sacks, H., Schegloff, E. A., & Jefferson, G. (2016). Keskustelun vuorottelujäsennyksen perussystematiikka. *Virittäjä*, (3).
- Sacks, H., Schegloff, E. A., & Jefferson, G. (2025). A simplest systematics for the organization of turn taking for conversation. *Language*, 101(1), 151–188.
- Schegloff, E. A., Ochs, E., & Thompson, S. A. (1996). Introduction. Teoksessa *Interaction and grammar* (s. 1–51). Cambridge University Press.
- Shore, S. (2020). *Lauseita ja vesinokkaeläimiä: Perinteisestä funktionaaliseen lauseoppiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Somiska, O. (2010). *Eläinlääkärin pehmeät direktiivit* [Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto]. <https://helda.helsinki.fi/items/01a89efe-c818-48c8-bd01-faf975626a08>
- Sorjonen, M.-L. (1997). Korjausjäsenitys. Teoksessa *Keskustelunalyysin perusteet* (2. painos, s. 111–136). Vastapaino. (Original work published 1995)
- Suomalainen, K. (2018). Sinä, konteksti ja monitulkintaisuus. *Virittäjä*, 122(3), 320–355. <https://doi.org/10.23982/vir.63686>
- Suomalainen, K. (2020). Tiedätkö – kysymyksestä kiteymäksi. *Sananjalka*, 62(1), 33–53.
- Suomen kielen Parole-korpus*. (1998). [Dataset]. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016042612>

- Tainio, L. (1995). Preferenssijäsennys. Teoksessa L. Tainio (Toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* (s. 93–110). Vastapaino.
- Tainio, L. (Toim.). (1997). *Keskustelunanalyysin perusteet* (2. painos). Vastapaino. (Original work published 1995)
- Vilkuna, M. (2014). Into and out of the standard language: The particle ni in Finnish. Teoksessa J. Cheshire & D. Stein (Toim.), *Taming the Vernacular*. Taylor & Francis. <https://bookshelf.vitalsource.com/books/9781317885795>
- VISK = Hakulinen, A. Vilkuna, M. Korhonen, R. Koivisto, V. Heinonen, T. R. Alho, I. (2004). Iso suomen kielioppi. Suomalaisen kirjallisuuden seura. <http://scripta.kotus.fi/visk>. [Viitattu: 30.4.2026]
- Yamazaki, A., Yamazaki, K., Ikeda, K., Burdelski, M., Fukushima, M., Suzuki, T., Kurihara, M., Kuno, Y., & Kobayashi, Y. (2013). Interactions between a quiz robot and multiple participants: Focusing on speech, gaze and bodily conduct in Japanese and English speakers. *Interaction Studies*, 14, 366–389. <https://doi.org/10.1075/is.14.3.04yam>

Sanakirja-artikkelit:

- Kielitoimiston sanakirja. (2024.) Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/kun>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 19.3.2024 [viitattu 30.4.2026].
- Suomen murteiden sanakirja. (2025.) Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 10.10.2025 [viitattu 30.4.2026]. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/sms/>.

Liitteet

Keskusteluanalyttiset litterointimerkit

. laskeva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
 , tasainen intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
 ? nouseva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
 [päällekkäispuhunnan alku
] päällekkäispuhunnan loppu
 (.) alle 0,2 sekunnin tauko
 (0.5) pidempi tauko, pituus sekunnin kymmenesosina
 = kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
 ↑ lausuttu ympäröivää puhetta korkeammalta
 ↓ lausuttu ympäröivää puhetta matalammalta
 niinku sanan osan painotus
 >ku< lausuttu ympäröivää puhetta nopeammin
 <ku> lausuttu ympäröivää puhetta hitaammin
 joo: äänteen venytys
 °joo° kuiskaten
 JOO kovalla äänellä
 .hh sisäänhengitys
 hh. uloshengitys
 .joo sisäänhengittäen lausuttu sana
 j(h)oo naurua sanan keskellä
 £joo£ hymyillen lausuttu sana
 @joo@ äänen laadun muutos
 jo- sana jää kesken
 (joo) epäselvästi kuultu jakso
 () sana, josta litteroija ei saa selvää
 (()) litteroijan kommentit

(Kallio, 2021)

Multimodaaliset litterointimerkit

** Kehollinen toiminta merkitään

++ kahden samanlaisen symbolin väliin. Jokaiselle puhujalle on omat symbolinsa, jotka ilmoitetaan litteraatin yhteydessä.

*--> Merkitty toiminta jatkuu seuraavalla rivillä

--->* seuraavaan samanlaiseen merkkiin asti.

>> Toiminta on alkanut ennen katkelmaa

---->> ja jatkuu sen päätyttyä.

.... liikkeen valmisteluvaihe

---- liikkeen huipentuma

,,, liikkeen vetäytymisvaihe

K1, K2, K3 Pysäytyskuvat merkitään omalle rivilleen.

(Harjunpää ym., 2019)